Annie
Ernaux

Babamın Yeri

Çeviri: Siren İdemen

ROMAN

2. BASKI

can
çağdaş

Ernaux'nun babası, kızı öğretmenlik sınavlarını verdikten iki ay sonra ölür. Yazar bu ölümün ardından, yetersiz eğitim görmüş, çocukluğundan beri değeri ancak kas gücüyle ölçülmüş babasının işçilikten küçük esnaflığa geçişini, onun toplumsal konumunu ve kendisiyle ilişkisini eşeler. Satırlara dökülenlerse dramatik hatıralar değil, bir portre üzerinden anlatılan bir "sınıf" hikâyesidir.

Babamın Yeri, bir adamın hem toplumun hem de kızının gözündeki "yer"ini irdeleyen, son derece kişisel bir konuyu sakınmadan, alabildiğine yalın bir üslupla evrensele dönüştürerek aktaran bir metin.

"Duyguların ve ketumluğun iç içe geçtiği muazzam bir edebî başarı."
Le Monde

"Ernaux, Simone de Beauvoir'dan bir neslin tarihini tutan vakanüvis rolünü miras aldı."
Margaret Drabble

#fransızedebiyatı #toplumsalbellek #babakızilişkisi #sınıf #aile #otobiyografi

ISBN 978-975-07-5457-9

canyayinlari.com | f | | canyayinlari

roman

9 789750 754579

ANNIE ERNAUX

BABAMIN YERİ

Can Çağdaş

Babamın Yeri, Annie Ernaux
Fransızca aslından çeviren: Siren İdemen
La Place
İlk baskı: Éditions Gallimard, 1983
Bu çeviriye kaynak alınan baskı: Folio, 2008
© 1983, Éditions Gallimard, Paris
© 2022, Can Sanat Yayınları A.Ş.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 2022
2. basım: Nisan 2022, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Dizi Editörü: Cem Alpan
Editör: Şirin Etik
Düzelti: Melis Oflas
Mizanpaj: Atahan Sıralar

Sanat yönetmeni ve dizi tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)
Kapak uygulama: Beyza Ceylan / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18
Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-5457-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.
Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com
Sertifika No: 43514

ANNIE ERNAUX

BABAMIN YERİ

ROMAN

Fransızca aslından çeviren

Siren İdemen

can

Annie Ernaux'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Seneler, 2021
Yalın Tutku, 2022

ANNIE ERNAUX, 1 Eylül 1940'ta, Lillebonne'da, işçi sınıfına mensup bir ailede doğdu; çocukluğunu Yvetot, Normandiya'da geçirdi. Mazbut bir sosyal çevrede büyüdü, edebiyat öğrenimi gördü ve uzun yıllar boyunca edebiyat öğretmenliği yaptı. Kişisel deneyimle toplumsal tarihi birleştiren unsurları daha ilk romanı *Armoires vides*'le (Boş Dolaplar) ortaya koydu. Sınıf atlama, evlilik, kadın özgürlüğü, cinselllik, kürtaj, hastalık, yaşlılık ve ölüm gibi meseleleri kendi deneyimleri üzerinden aktarırken, arka planda daima toplumsal yaşam ve onu oluşturan kültürel, siyasî, tarihî olaylara yer vererek, "toplumsal bellek" yazını olarak nitelenebilecek eserlere imza attı; başta Renaudot Ödülü olmak üzere birçok ödüle değer görüldü. Hâlâ Cergy'de yaşamaktadır.

SİREN İDEMEN, 1980'lerden bu yana gazetecilik ve çevirmenlik yapıyor. *Express, Roll, Bir+Bir* dergisinin ve sitesinin kurucu, editör ve muhabirlerinden. Çevirdiği ilk kitap *Bozkırdaki Gölgeler* (Can Yayınları, 1983), son kitaplardan bazıları ise *Parçalanma* (Emil Michel Cioran, Metis Yayınları), *Freud-Spinoza Mektuplaşması 1676-1938* (Michel Juffé, Metis Yayınları), *Karanlık Dükkân* (Georges Perec, Metis Yayınları).

"Bir izahata kalkışıyorum. Yazmak,
ihanet edenin son çaresidir."

Jean Genet

Öğretmen yeterlilik sınavının uygulama aşamasına, Lyon'un işçi mahallelerinden Croix-Rousse'taki bir lisede girdim. İdareye ve öğretmenlere ayrılmış bölümdeki yeşil bitkileri, kum rengi halıyla kaplı kütüphanesiyle yeni bir liseydi. Bir müfettiş ve meslekte kendini kanıtlamış iki edebiyat öğretmeninin karşısında, sınav konum olan dersi vermem için içeriye alınmayı o kütüphanede bekledim. Bir kadın hiç duraksamadan, gayet kendinden emin, rahat bir edayla sınav kâğıtlarını kontrol ediyordu. Onun bu yaptığını hayatım boyunca yapabilmek için önümüzdeki bir saati doğru düzgün atlatmam yeterliydi. Fen bölümü öğrencilerinden oluşan bir lise üçüncü sınıf karşısında, Balzac'ın *Goriot Baba*'sından –numaralandırılması gereken– yirmi beş satırlık bir bölümü açıklayıp anlattım. Müfettiş daha sonra müdürün odasında beni, "Fazla uzattınız, öğrencileri uyutacaktınız," diye payladı. İki yardımcısının –biri erkek, diğeri pembe ayakkabılı miyop bir kadın– ortasında oturuyordu. Ben de onların karşısında. Müfettiş on beş-yirmi dakika boyunca eleştirileri, övgüleri, tavsiyeleri sıralayıp dururken, bütün bunların kabul edildiğim anlamına gelip gelmediğini düşünerek onu yarım yamalak dinliyordum. Aniden, üçü birden tek bir hamlede, ciddi bir havayla ayağa kalktı.

Ben de telaşla ayağa fırladım. Müfettiş elini uzattı. "Hanımefendi, tebrik ederim." Ötekiler de, "Tebrik ederim," diyerek elimi sıktı, kadın gülümsedi.

Otobüs durağına kadar hep bu seremoniyi düşündüm, öfke ve bir tür utançla. Aynı günün akşamı, annemle babama "asil" öğretmen olduğumu yazdım. Annem benim adıma çok sevindiklerini bildiren bir cevap gönderdi.

Babam tam tamına iki ay sonra öldü. Altmış yedi yaşındaydı ve annemle beraber (Seine-Maritime bölgesindeki) Y.'de, garın yakınlarında, sakin bir muhitte bir kafe-bakkal işletiyordu. Bir yıl sonra işi gücü bırakıp emekliye ayrılmaya niyetliydi. Lyon Lisesi'ndeki o sahnenin daha mı önce yoksa daha mı sonra gerçekleştiğini, Croix-Rousse'ta otobüs beklerkenki halimin gözümün önüne geldiği rüzgârlı nisan ayının, onun öldüğü boğucu haziran ayından önce mi yoksa sonra mı geldiğini sık sık birkaç saniyeliğine karıştırırım.

Bir pazar günüydü, ikindinin ilk saatleri.

Annem merdivenin başında belirdi. Muhtemelen öğle yemeğinden sonra odaya çıkarken eline aldığı peçeteyle gözlerini kuruluyordu. Donuk bir sesle, "Bitti," dedi. Sonraki dakikaları hatırlamıyorum. Sadece babamın arkamda, uzakta bir yere dikili gözleri ve dişetlerinin üzerine çekilmiş dudakları geliyor gözümün önüne.

Yanılmıyorsam, annemden onun gözlerini kapatmasını istemiştim. Yatağın başucunda, teyzemle kocası da vardı. Babamın temizlenip giydirilmesine ve tıraş edilmesine yardımcı olmak istediler, vücut katılaşmadan önce bu işi bitirebilmek için acele etmek gerekiyordu. Annem, ilk defa üç yıl önce düğünümde giydiği takım elbisesini giydirebileceğimizi düşündü. Bütün bu sahne bağırış çağırış olmadan, hıçkırıklara gömülmeden, gayet sade bir şekilde cereyan ediyordu, yalnızca annemin gözleri kızarmıştı ve yüzünde sürekli zoraki bir gülümseme vardı. Yapılması gereken hareketler, hiçbir düzensizliğe ve kargaşaya meydan vermeden, gündelik konuşmalarla yerine getiriliyordu. Teyzem ve enişte tekrarlayıp duruyorlardı: "Elini çabuk tuttu sahiden" ya da "Ne kadar da değişti". Annem babamdan hâlâ hayattaymış ya da yeni doğmuş bebekleri andıran, kendine özgü bir yaşam biçimi sürüyormuş gibi söz ediyordu. Birkaç kere, büyük bir şefkatle "zavallı küçük babacık" diye hitap etti ona.

Tıraştan sonra, son günlerinde üstünde olan gömleği çıkarıp yerine temiz bir tane giydirmek için enişte vücudu öne doğru kaldırdı. Başı, mermer damarlarına benzer çizgilerle kaplı çıplak göğsüne düştü. Hayatımda ilk defa babamın cinsel organını gördüm. Annem hafifçe gülerek, temiz gömleğin eteğiyle hemen örttü onu: "Ayıbını gizle bakalım adamcağızım." Temizlik ve giydirme işi tamamlandıktan sonra, arasına tespih konan elleri birbirine kavuşturuldu. "Böyle daha iyi oldu", yani daha uygun, daha temiz, bunu diyen annem miydi yoksa teyzem mi, şu an bilemiyorum. Panjurları kapattım ve yandaki odada öğle uykusuna yatırdığım oğlumu kaldırdım. "Dede uykuya daldı."

Enişte'min haber vermesi üzerine, Y.'de yaşayan aile efradı geldi. Annem ve benimle yukarı çıkıyorlar, bir

süre sessiz sedasız yatağın başucunda duruyor, sonra hastalık ve babamın ani sonu hakkında fısıldaşıyorlardı. Aşağı indiklerinde de kafede onlara içecek bir şeyler ikram ediyorduk.

Ölümü resmî olarak tespit eden nöbetçi hekimi hatırlamıyorum. Babamın yüzü birkaç saat içinde tanınmaz hale geldi. Akşamüstüne doğru odada yalnız kaldım. Güneş panjurların arasından muşamba döşemeye vuruyordu. O artık babam değildi. Çukurlaşan yüzdeki burun tüm alanı kaplamıştı. Vücudunu çevreleyen lacivert, bol takım elbisesinin içinde, uzanmış bir kuşa benziyordu. Sabit, faltaşı gibi açılmış gözleriyle ölümünden bir saat sonraki adamın yüzü şimdiden yok olmuştu. O yüzü bile bir daha asla göremeyecektim.

Defin işlerini düşünmeye başladık, cenaze töreni, ayin, duyurular, matem elbiseleri. Bütün bu hazırlıkların babamla ilgisi yokmuş gibi hissediyordum. Herhangi bir nedenle onun katılmayacağı bir tören. Annem yerinde duramıyordu, önceki gece bir süredir konuşamaz durumda olan babamın el yordamıyla kendisine doğru uzanıp onu öpmeye çalıştığını söyledi bana. Sonra ekledi: "Biliyor musun, gençliğinde yakışıklı çocuktu."

Koku pazartesi günü duyuldu. Hiç aklıma gelmezdi. Suyu uzun süre değiştirilmeden, vazoda unutulmuş çiçeklerin önce hafif, sonra berbat kokusu.

Annem dükkânı sadece cenaze günü kapadı. Yoksa müşterilerini kaybederdi ve böyle bir şeyin altından kalkamazdı. Müteveffa babam yukarıda yatıyor, o ise aşağıda pastis ve kırmızı şarap servisi yapıyordu. Gözyaşları, sessizlik ve vakar: Seçkin bir dünya görüşüne göre, yakı-

nını kaybeden bir insanın tavrı böyle olmalıydı. Annem de, tıpkı eş dost gibi, aslında vakar kaygısıyla ilgisi olmayan adabımuaşeret kurallarına uyuyordu. Babamın öldüğü pazar günüyle çarşamba günkü cenaze töreni arasında, kafenin müdavimleri yerlerine oturur oturmaz alçak sesle, kısa ve öz olayı yorumluyordu: "Hakikaten de acayip hızlı gitti..." Yahut yapmacık bir neşeyle: "Patron teslim bayrağını çekti ha!" Haberi öğrendikleri zaman ne hissettiklerini anlatıyorlardı: "altüst oldum", "ne hale geldiğimi anlatamam". Böylece, anneme acısında yalnız olmadığını göstermek istiyorlardı, bir tür nezaket. Çoğu, sağlığı yerindeyken onu en son ne zaman gördüğünü hatırlıyor, bu son karşılaşmayla ilgili bütün ayrıntıların, tam yerin, günün, havanın, birbirlerine söyledikleri sözlerin peşine düşüyorlardı. Kendi halinde her zamanki gibi akıp giden hayatın bir ânının böyle titizlikle hatırlanıp anılması, babamın ölümünün akıllarını nasıl başlarından aldığını ifade etmeye yarıyordu. Patronu bir görmek istiyorlardı yine nezaket icabı. Fakat annem bütün talepleri yerine getirmedi. Hakiki bir sevgiyle hareket eden iyilerle, salt merak dürtüsüyle gelen kötüleri birbirinden ayırıyordu. Kafe müdavimlerinin hemen hemen hepsi babamla vedalaşma iznini elde etti. Bir tek komşu esnaflardan birinin karısı geri çevrildi çünkü babam sağken ona ve ağzını büzerek bilgiç bilgiç konuşmasına bir dakika bile tahammül edemezdi.

Cenaze görevlileri pazartesi günü geldi. Mutfaktan yatak odalarına çıkan merdiven tabutun geçirilemeyeceği kadar dardı. Bedenin plastik bir torbaya sarılması ve bir saatliğine kapanan kafenin orta yerine konan tabuta kadar, taşınmaktan ziyade merdivenlerden sürüklenerek indirilmesi gerekti. Görevlilerin –en iyi nasıl taşınır, köşe nasıl dönülür gibi– yorumlarıyla son derece uzun bir iniş.

Pazar gününden bu yana başının altında duran yastıkta bir çukur oluşmuştu. Cesedin orada bulunduğu süre boyunca odayı temizlememiştik. Babamın elbiseleri hâlâ sandalyenin üzerinde duruyordu. Tulumunun fermuarlı cebinden geçen çarşambanın hasılatı olan bir tomar para çıkardım. İlaçlarını çöpe, giysilerini kirliye attım.

Törenden bir önceki gün, cenaze yemeği için bir parça dana eti pişirdik. Cenazeye katılma nezaketi gösterenleri boş mideyle göndermek ayıp olurdu. Kocam akşam geldi, bronzlaşmış, kendisine ait olmayan bir yas yüzünden tedirgin. Burada her zamankinden de yersiz görünüyordu. Evdeki tek çift kişilik karyolada, babamın öldüğü yatakta yattık.

Kilisede pek çok mahalleli, çalışmayan kadınlar, bir saatliğine izin almış işçiler vardı. Gayet tabii, babamın sağlığında iş icabı yolunun düştüğü "kaymak tabaka" şahsiyetlerinden hiçbiri gelmeye zahmet etmemişti, diğer esnaflar da. Babam hiçbir şeyin üyesi değildi, sadece esnaflar odasına aidatını öder, herhangi bir şeye katılmazdı. Cenazedeki övgü konuşmasında başpapaz "dürüstlük ve çalışmayla geçmiş bir ömür"den, "asla kimsenin hakkını yememiş bir adam"dan söz etti.

El sıkışıldı. Töreni idare eden zangocun bir hatası sonucu –katılımcı sayısını kabarık göstermenin bir yolu olarak fazladan bir tur uydurmadıysa– elimizi daha önce sıkmış olan insanlar bir kez daha önümüzden geçti. Bu kez, taziyede bulunmadan hızlı bir tur. Mezarlıkta, iplerin arasında sallanan tabut aşağı indirilirken, annem hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı, tıpkı evlendiğim gün, ayinde olduğu gibi.

Cenaze yemeği kafede birbirine bitiştirilmiş masalarda yendi. Suskun başlangıcın ardından yavaş yavaş konuşmalar açıldı. İyi bir öğle uykusundan kalkan çocuk oradan oraya gidiyor, bir çiçek, küçük bir çakıltaşı, bahçede eline ne geçerse kendince ona buna hediye ediyordu. Epey uzağımda oturan amcam, beni görebilmek için eğildi ve seslendi: "Babanın seni bisikletiyle okula götürdüğü zamanları hatırlıyor musun?" Sesi babamınkiyle aynıydı. Misafirler saat beş sularında gitti. Hiç konuşmadan masaları eski haline getirdik. Kocam akşam treniyle döndü.

Ölümün ardından yapılması gereken olağan işler ve formaliteler için birkaç gün daha annemle kaldım. Kaydın belediyede aile kütüğüne işlenmesi, cenaze levazımatçılarının ücretlerinin ödenmesi, törene katılanlara teşekkür mesajı gönderilmesi. Yeni kartvizit: *Dul* hanımefendi A... D... Hiçbir şeyin düşünülmediği bir dönem, beyaz sayfa. Yolda yürürken birçok kez, "Ben artık büyük bir insanım" (annem bir defasında, "Sen artık büyük bir kızsın," demişti âdet gördüğüm için).

İhtiyacı olan kimselere dağıtmak üzere babamın kıyafetlerini topladık. Kilerde asılı duran günlük ceketinin cebinde cüzdanını buldum. İçinde biraz para, ehliyeti, gözlerden birinde bir de gazete kupürünün arasına konmuş bir fotoğraf vardı. Kenarları tırtıklı eski fotoğrafta, üç sıra halinde dizilmiş, hepsi kasketli, objektife bakan işçiler görülüyordu. Bir grev ya da Halk Cephesi'ni "resmetmek" için tarih kitaplarında kullanılan tipik fotoğraflardan. En arka sırada babamı tanıdım, ciddi görünüyordu, neredeyse endişeli. Çoğunluk gülüyor. Gazete kupüründeyse derece sırasına göre, öğretmen okulu sınavını kazananların listesi var. İkinci isim benimki.

Annem sakinleşmişti. Eskiden olduğu gibi müşterilere servis yapıyordu. Her sabah erkenden, dükkânı açmadan evvel mezarlığa gitmeyi âdet edindi.

Pazar günü trenle eve dönerken, rahat durması için oğlumu oyalamaya çalışıyordum, birinci sınıfta yolculuk edenler gürültüden ve kıpırdayıp duran çocuklardan hoşlanmaz. Bir anda hayretle: "Tam burjuva olmuşum" ve "Artık çok geç".

Daha sonra, yazın, ilk görev yerimi beklerken: "Bütün bunları izah etmem gerekecek." Yani babamı, hayatını ve onunla arama ergenlik çağında giren bu mesafeyi kaleme almayı kastediyordum. Bir sınıf mesafesi ama adı olmayan, kendine özgü bir mesafe. Ayrı düşmüş aşk gibi.

Daha sonra, onun başkarakter olduğu bir romana başladım. Anlatının orta yerinde, tiksinti duygusu.

Bir süredir eminim, roman yazmam mümkün değil. Yokluklara ve mecburiyetlere katlanarak geçmiş bir hayatı anlatmak için ne sanatın tarafını tutmaya ne de "sürükleyici" ya da "dokunaklı" bir şey yapmaya çalışmaya hakkım var. Babamın sözlerini, hareketlerini, zevklerini, hayatına damgasını vurmuş olguları, benim de paylaştığım bir varoluşun bütün nesnel alametlerini bir araya getireceğim.

Anıların şiirselliğine, eğlenceli alaycılığa yer yok. Dümdüz bir yazı bana doğal geliyor, vaktiyle annemle babama belli başlı haberleri verirken kullandığım yazının ta kendisi.

Öykü 20. yüzyıldan birkaç ay önce, Caux bölgesinde, denize yirmi beş kilometre uzaktaki bir köyde başlıyor. Toprağı olmayanlar, bölgedeki büyük çiftçilere kendilerini *kiralardı*. Büyükbabam da bir çiftlikte arabacı olarak çalışıyordu. Ayrıca yazları ot biçer, harman zamanı hasat kaldırırdı. Hayatı boyunca, sekiz yaşından beri, başka bir şey yapmamıştı. Cumartesi akşamları bütün kazancını karısına getirir, o da gidip domino oynaması, bir tek atması için pazar harçlığını verirdi. Daha da kederli, sarhoş vaziyette dönerdi eve. Yok yere çocuklara kasketiyle vururdu. Sert bir adamdı, kimse onunla dalaşmaya cesaret edemezdi. Karısı *pek gün yüzü görmemişti*. Bu kabalık onun için yaşam kaynağı, sefalete direnme gücü ve erkek olduğuna inanmanın bir yoluydu. Onu en çok saldırganlaştıran da aileden birini kitap ya da gazete okurken görmekti. Okuma yazmayı öğrenecek zamanı olmamıştı. Sayı saymayı biliyordu.

Dedemi sadece bir kere, üç ay sonra öleceği düşkünler evinde gördüm. Çok büyük bir salonda, iki yana dizilmiş yatakların arasından babam elimden tutup beni bembeyaz, güzel, kıvırcık saçlı ufacık ihtiyara doğru götürmüştü. Bana bakarken sürekli sevimli sevimli gülüyordu. Babam küçük bir şişe brendiyi usulca eline tutuşturuverdi, o da derhal pikesinin altına zulaladı.

Bana ondan ne zaman bahsedilse, hayatı ve karakteri bu temel veri olmadan anlaşılamazmış gibi, "Okuması yazması yoktu," diye başlardı konuşma hep. Büyükannem, rahibelerin okulunda okuma yazma öğrenmişti. Köydeki öteki kadınlar gibi, o da Rouen'daki bir fabrika için evde, mazgal deliğinden hallice yan yana dizili daracık yarıklardan gün ışığı alan, havasız bir odada dokuma yapardı. Kumaşlar ışıktan zarar görmemeliydi. Üstüne başına ve evine titizdi, köydeki en önemli meziyet buydu, komşular ipte kuruyan çamaşırların kar gibi beyazlığını gözler, tuvalet kovasının her gün boşaltılıp boşaltıl-

madığını bilirlerdi. Her ne kadar evler çitler ve bayırlarla birbirinden ayrılmış olsa da ne erkeğin meyhaneden kaçta döndüğü ne âdet bezlerinin ne zaman rüzgârda uçuşacağı kaçardı gözden. Büyükannemin üstün yanları bile vardı, bayramlarda, şenliklerde, kartondan bir iç etek giyer ve taşradaki diğer kadınların aksine, rahat olsun diye eteğini kaldırmadan ayakta işemezdi. Kırklı yaşlarına doğru, beş çocuktan sonra, kafasına bazı karanlık düşünceler üşüşmeye başladı, günler boyunca tek kelime etmediği oldu. Daha sonra ellerinde ve bacaklarında romatizma çıktı. Şifa bulmak için Aziz Riquier'ye, Aziz Guillaume'a ziyarete gidiyor, ağrıyan yerlerine saracağı bezleri heykellere sürüyordu. Giderek yürümeyi bıraktı. Onu yatırlara götürmek için at arabası tutuluyordu.

Çatısı saman, zemini toprak, tek katlı, basık tavanlı bir evde oturuyorlardı. Süpürmeden önce ıslatmak yetiyordu. Çiftçinin büyükbabamın payına bıraktığı bahçe ve kümes ürünleri, tereyağı ve kaymakla karınlarını doyuruyorlardı. Aylar öncesinden düşünmeye başlarlardı düğünleri ve komünyonları, daha iyi istifade etmek için üç günlük boş mideyle giderlerdi bu toplu yemeklere. Kızıl hastalığının nekahet evresindeki bir köy çocuğu, tıka basa yedirildiği tavuk parçalarını kusarken boğulup ölmüş. Yazın pazar günleri, şarkı söyleyip dans ettikleri "toplantılar"a giderlerdi. Bir keresinde babam, şenlik alanının orta yerine dikilen ve tepesine hediyenin asılı olduğu direkten yiyecek sepetini alamadan aşağı kaymış. Büyükbabamın öfkesi saatlerce sürmüş. "*Eşek sıpası.*"

Ekmeklerin üzerindeki haç işareti, ayin, paskalya. Tıpkı temizlik gibi, din de onlara saygınlık kazandırıyordu. Pazar kıyafetlerini giyer, büyük çiftçilerle beraber dua eder, çanağa bozuk para koyarlardı. Babam korodaki çocuklardan biriymiş, rahip şarapla ekmeği getirirken yanında durmak hoşuna gidermiş. Onlar geçerken bütün erkekler şapkalarını çıkarırmış.

Çocuklarda bağırsak kurdu eksik olmazdı. Onları defetmek için gömleklerinin içine, göbek deliğine yakın bir yere, sarımsakla dolu küçük bir kese dikilirdi. Kışın kulaklara pamuk tıkanırdı. Proust ya da Mauriac'ı okurken, babamın da çocukluğunun geçtiği zamanlardan bahsettiklerine inanamıyorum. Babamınki Ortaçağ'a aitti.

Okula ulaşmak için iki kilometre yürüyordu. Öğretmen her pazartesi tırnakları, fanilaların yakalarını ve saçları bit yüzünden dikkatle incelerdi. Sert bir öğretmendi, demir cetvel parmaklara inerdi, *saygındı*. Öğrencilerinden bazıları bölge birincileri arasına giriyor, bir-ikisi de öğretmen okuluna gitmeyi başarıyordu. Babam sık sık devamsızlık yapıyor, toplanacak elmalar yüzünden, biçilecek otlar, demetlenecek samanlar, ekilen ve biçilen ne varsa hepsi yüzünden dersleri kaçırıyordu. Abisiyle birlikte okula döndüğünde öğretmenden azar işitiyordu: "Ana babanız sizin de onlar gibi sefil olmanızı istiyor anlaşılan!" Hatasız okuyup yazmayı öğrenmeyi başardı. Öğrenmek hoşuna gidiyordu. (Yemek, içmek gibi, kısaca öğrenmek deniyordu.) Bir de resim yapmak, kafalar, hayvanlar. On iki yaşında, diploma alacağı sene, dedem onu okuldan alıp kendi çalıştığı çiftliğe yerleştirdi. Boş oturarak daha fazla besleyemezlerdi onu. "Aklımıza bile gelmezdi başka türlüsü, herkesin durumu aynıydı."

Babamın okuma kitabının adı *İki Çocuğun Fransa Seyahati*'ydi. Şöyle tuhaf cümleler vardı içinde:

Kaderimize şükredip her zaman mutlu olmayı öğrenmeliyiz (s. 186, 326. basım).

Dünyadaki en güzel şey, yoksullara merhamet göstermektir (s. 11).

Sevgiyle birbirine bağlı bir aile, zenginliklerin en büyüğüne sahiptir (s. 260).

Zenginliğin en mutluluk verici tarafı, başkasının yoksulluğunu hafifletmeye imkân tanımasıdır (s. 130).

Yüce kitap yoksul çocuklara dair şöyle der:

Faal insan tek bir saniyeyi boşa geçirmez ve günün sonunda, her saatin kendisine bir şey kattığını görür. Buna karşılık, ihmalkâr insan, işini gücünü hep başka bir zamana erteler; uyuyup durur ve unutulur, yatakta, masada, sohbette; gün sona erdiğinde hiçbir şey yapmamıştır; aylar ve yıllar akıp gider, yaşlılık gelip çatar, o hâlâ aynı noktadadır.

Hatırladığı tek kitap buydu, "bize gerçek gibi gelirdi".

Sabah saat beşte inekleri sağmaya, ahırları boşaltmaya, atları tımar etmeye, akşamları inekleri sağmaya başladı. Karşılığında yıkanıp paklanıyor, karnı doyuruluyor, yatacak yer ve üç-beş kuruş harçlık veriliyordu. Ağılın üstünde, çarşafsız saman dolu bir şiltede uyuyordu. Hayvanlar rüya görür, bütün gece yeri döver dururlar. O, ana babasının evini, şimdi kendisine yasak olan mekânı düşünürdü. Zaman zaman kız kardeşlerinden biri, her işe koşulan ablası, elinde çıkını, tek kelime etmeden, parmaklığın dibinde görünürdü. Büyükbaba küfürler eder, o ise kaldığı yerden niçin bir kez daha kaçtığını söyleyemezdi. Hemen o akşam, mahcubiyetten yüzünün kızarmasına aldırmadan, büyükbaba onu patronlarına geri götürürdü.

Babamın neşeli bir mizacı vardı, oyuncuydu, her zaman hikâyeler anlatmaya, insanları güldürüp eğlendirmeye hazırdı. Çiftlikte hiç yaşıtı yoktu. Pazar günleri, kendisi gibi inek çobanı olan erkek kardeşiyle birlikte ayinde

hizmet ediyordu. "Şenlikler"e gidiyor, dans ediyor, okul arkadaşlarıyla buluşuyordu. *Yine de mutluyduk işte. Devir öyleydi.*

Askere gidene kadar çiftlikteydi. Mesai saati diye bir şey yoktu. Çiftçiler yiyecekleri kısıp duruyordu. Bir gün, yaşlı bir inek çobanının tabağındaki et dilimi hafifçe kımıldadı, altı tamamen kurt kaynıyordu. Tahammül sınırı aşılmıştı. İhtiyar ayağa kalktı, artık köpek muamelesi görmek istemediklerini haykırdı. Et değiştirildi. *Potemkin Zırhlısı*'ndan bir sahne değil bu.

Sabahki inek sağımıyla akşamki sağım arasında, ekim sağanakları, sıkım makinesine taşınan elma fıçıları, kocaman küreklerle toplanan tavuk pislikleri, sıcak, susuzluk. Ama aynı zamanda, içine metelik gizlenen özel bayram çörekleri, fıkralı, vecizeli takvimler, kestane şekerleri, "*mardi gras*, bir yere kaybolma, krep yapacağız daha", köpüklü elma şarabı ve saman çöpüyle patlatıverilen kurbağalar. Bu türden bir şey yapmak kolay olurdu. Mevsimlerin devridaimi, basit sevinçler, tarlaların sessizliği. Babam başkalarının toprağını işliyordu, onun güzelliğini göremedi, Toprak Ana'nın ihtişamından ve diğer efsanelerden mahrum kaldı.

Birinci Dünya Savaşı'nda, çiftliklerde sadece babam gibi gençler ve yaşlılar kalmıştı. Onlardan iyi faydalanmaya çalışılıyordu. Babam mutfak duvarına asılı haritanın üzerinde orduların ilerleyişini takip ediyor, açık saçık dergileri keşfediyor ve Y.'de sinemaya gidiyordu. Görüntünün altında akan yazıları herkes yüksek sesle okuyor, çoğu sonunu getiremiyordu. İzne gelen abisinden öğrendiği argo sözleri kullanıyordu. Köyün kadınları her ay, kocası cephede olanların çamaşırlarını inceliyordu, her-

hangi bir şeyin, bir çamaşırın eksik olup olmadığını kontrol etmek için.

Savaş her şeyi altüst etmişti. Köyde, yoyo oynanıyor ve kafelerde elma şarabı yerine şarap içiliyordu. Balolarda kızlar, üzerlerine sinmiş kokunun peşlerini hiç bırakmadığı çiftlik oğlanlarından giderek hoşlanmaz olmuşlardı.

Askerlikle beraber, babam dünyaya giriş yaptı. Paris, metro, Lorraine bölgesinde bir şehir, herkesi eşit kılan üniforma, dört bir yandan gelen arkadaşlar, bir şatodan daha büyük olan kışla. Elma şarabının kemirdiği dişlerini bir makineyle değiştokuş etmeye hak kazandı. Sık sık fotoğraf çektiriyordu.

Geri geldiğinde, ekine dönmek istemedi. Toprağı işlemeyi hep böyle adlandırdı, ekinin öteki, manevi anlamı onun için fuzuliydi.

Doğal olarak, fabrikadan başka seçenek yoktu. Savaşın bitmesiyle, Y. sanayileşmeye başlamıştı. Babam on üç yaşından büyük kızları ve oğlanları istihdam eden bir iplik fabrikasına girdi. Hava şartlarından etkilenmeyen, temiz bir işti. Her iki cinsiyet için ayrı tuvaletler ve soyunma odaları, sabit mesai saatleri vardı. Akşamleyin, siren çaldıktan sonra özgürdü ve üstü başı mandıra kokmuyordu. İlk çemberden çıkmıştı. Rouen'da ya da Havre'da daha iyi maaşlı işler bulunuyordu, ama bunun için ailesini, çileli annesini terk etmesi, şehrin açıkgözlerine meydan okuması gerekecekti. Sekiz yıl boyunca hayvanlar ve tarlalardan sonra gözü pek yemiyordu.

Ciddiydi, yani bir işçi için, ne tembel, ne içkici, ne eğlence düşkünü. Sinema ve çarliston tamam, ama meyhane yok. Şeflerin gözdesi, ne sendika ne siyaset. Kendi-

sine bir bisiklet satın almıştı, her hafta kenara biraz para koyuyordu.

Bir margarin fabrikasında çalıştıktan sonra babamın çalıştığı iplik fabrikasına giren annem, onunla tanıştığında bütün bunları takdir etmiş olmalı. Uzun boylu, esmer, mavi gözlüydü, dimdik dururdu, kendine biraz fazla "inanıyordu". "Benim kocam hiçbir zaman işçi gibi olmadı."

Annem babasını kaybetmişti. Büyükannem altı çocuğunun sonuncusunu da doğru dürüst yetiştirebilmek için evde kumaş dokuyor, çamaşır yıkıyor ve ütü yapıyordu. Annem pazar günleri, kız kardeşleriyle birlikte pastaneden bir külah dolusu ufalanmış kurabiye alırdı. Çıkmaya hemen başlayamadılar, büyükannem kızlarının erkenden elinden alınmasını istemiyordu zira her evlilikte, kazancının dörtte üçü masraflara gidiyordu.

Babamın burjuva ailelerin yanında çalışan kız kardeşleri anneme tepeden baktılar. Fabrika kızları yataklarını yapmayı beceremekle, hafifmeşreplikle suçlanırdı. Köyde ona iyi gözle bakılmıyordu. Dergilerde gördüğü modayı takip etmek istiyordu, saçını ilk kestirenlerden biri olmuştu, kısa elbiseler giyiyor, gözlerini, tırnaklarını boyuyordu. Yüksek sesle gülüyordu. Aslında hiçbir zaman tuvaletlerde orasını burasını mıncıklatmamıştı, her pazar ayine giderdi ve çarşaflarını, örtülerini, bütün çeyizini kendi elleriyle işlemişti. Capcanlı, sözünü sakınmayan bir işçi kızdı. En gözde sözlerinden biri: "Ben bu insanların hepsini cebimden çıkarırım."

Düğün fotoğrafında dizleri görünüyor. Kaşlarının tam üstünden alnını sıkan duvağın altından kararlı bir ifadeyle objektife dikmiş gözlerini. Sarah Bernhardt'a benziyor. Babam onun yanında ayakta duruyor, ince bıyıklı ve boynunda "kolalı yakalık". İkisi de gülümsemiyor.

Annem aşktan her zaman utandı. Birbirlerini okşamaz, sevgilerini belli etmezlerdi. Babam onu benim önümde hızlı bir baş hareketiyle yanağından, mecburmuş gibi öperdi. Çoğunlukla sıradan şeyler söylerdi anneme, ama dosdoğru gözlerinin içine bakarak, annem gülmemek için kendini tutarak başını öne eğerdi. Yaşım ilerledikçe, babamın ona cinsel imalarda bulunduğunu anladım. Sık sık "Parlez-moi d'amour"u[1] mırıldanır, annem de aile yemeklerinde herkesi şaşkına çevirerek "Voici mon corps pour vous aimer"yi[2] söylerdi.

Babam anne babasının sefaletini tekrarlamamanın temel şartını öğrenmişti: Bir kadına *kendini kaptırmamak.*

Y.'de, işlek bir caddenin üzerinde bitişik nizam uzanan ve arka tarafı ortak bir avluya bakan evlerden birini tuttular. İki oda aşağıda, iki oda da yukarıda. Özellikle annem açısından, "yukarıda yatak odası" hayali gerçekleşmişti. Babamın tasarruflarıyla gereksinim duydukları her şeyleri oldu, yemek odası takımı, aynalı dolaplı bir yatak odası. Bir küçük kızları doğdu ve annem evde oturmaya başladı. Canı sıkılıyordu. Babam bir çatı ustasının yanında, ücreti iplik fabrikasından daha iyi yeni bir iş bulmuştu.

Fikir, tamir ettiği çatıdan düşen babamı neredeyse dili tutulmuş vaziyette –sadece büyük bir şok– eve getirdikleri gün annemden çıktı. Ticarete atılmalıydılar. Yeniden tasarruf yapmaya koyuldular, ekmeğe ve domuz etine kuvvet. Muhtemel tüm işler arasından, önemli bir sermaye ve özel bir beceri gerektirmeyen tek seçenek mal alıp satmaktı. Az kazançlı olduğu için pek sermaye gerektirmeyen bir ticaret. Pazar günleri bisiklete atlayıp

1. (Fr.) Bana aşktan söz edin. (Ç.N.)
2. (Fr.) İşte bedenim sizi sevmeye hazır. (Ç.N.)

çevredeki küçük meyhaneleri, şehir dışındaki bakkal-tuhafiyeleri görmeye gidiyorlardı. Yakınlarda bir rakip olup olmadığı hakkında bilgi toplamaya çalışıyorlardı, kazıklanmaktan, her şeylerini kaybedip sonunda yine *işçiliğe düşmekten* korkuyorlardı.

Havre'a otuz kilometre uzaktaki L., sis kışın burada bütün gün, özellikle de nehir boyunca, Vallée'de, şehrin en çukur bölgesinde çöker kalır. Desgenetais ailesine ait olan, daha sonra Boussac tarafından satın alınan ve 1950'li yıllara kadar bölgenin en büyüklerinden sayılan bir tekstil fabrikasının çevresinde kurulmuş işçi mahallesi. İlkokuldan sonra, kızlar dokuma tezgâhlarında çalışmaya başlar, sonraki yıllarda sabahın altısından itibaren çocuklarını kreşe bırakırlardı. Erkeklerin de dörtte üçü burada çalışırdı. Küçük vadinin dibinde, yörenin tek kafe-bakkalı. Tavan o kadar alçaktı ki elinizi kaldırdığınızda değerdiniz. Öğle vakti bile elektrik kullanmanın zorunlu olduğu loş bir yer, doğrudan nehre dökülen bir kenefin bulunduğu küçücük bir avlu. Çevreye kayıtsız değillerdi ama *yaşamaları lazımdı*.

Sermayeyi krediyle sağladılar.

İlk başta, Harikalar Diyarı. Raflar dolusu yiyecek ve içecek, kutu kutu ezme, paket paket kurabiye. Bir yandan da bu kadar kolay, bu kadar az bir bedensel çalışmayla para kazanıyor olmanın şaşkınlığı, sipariş ver, yerleştir, tart, basit hesaplar, gel keyfim gel. İlk günler çıngırağın her çalışında, ikisi birden dükkânda yerinden sıçrıyordu: "Yine mi?" Keyifleri yerindeydi, insanlar onlara patron diye hitap ediyordu.

Aldığı malları filesine koyduktan sonra alçak sesle, bu aralar biraz sıkıntıda olduğunu söyleyip parayı cumartesi ödeyip ödeyemeyeceğini soran ilk kadınla birlikte içlerine kurt düştü. Derken bir başka kadın, sonra bir diğeri. Veresiye vermek ya da fabrikaya dönmek. Veresiye onlara ehvenişer gözüktü.

Bununla başa çıkmak için, bilhassa arzu uyandıran ürünler kaldırıldı. Asla bir aperitif ya da güzel kutularıyla ayartıcı ürünler yok, pazarları hariç. İmkânları olduğunu göstermek için ilk başlarda ziyafet çekip bonkörlük yaptıkları eşe dosta soğuk davranmaya mecburdular. Her daim *sermayeyi kediye yükleme* korkusu.

O günlerde, çoğunlukla kışın, nefes nefese, aç gelirdim okuldan. Evimizde hiçbir şey yanmazdı. İkisi de mutfakta olurdu, babam masaya oturmuş, pencereden dışarıyı seyrederdi, annem gaz ocağının başında ayakta. Suskunluk üstüme bir ağırlık gibi çökerdi. Arada sırada, biri ya da diğeri: "Elden çıkarmak gerekecek burayı." Ödevlerimi yapmamın bir anlamı kalmıyordu artık. Dünya *başka yere* gidiyordu, kooperatife, büyük satış mağazalarına ya da öyle bir şeye, başka bir yere işte. O anda her şeyden habersiz, kapıyı masumca açıp giren müşteri bizimle alay ediyor gibi gelirdi. İnsan yerine konmaz, bütün gelmeyenlerin bedelini öderdi. Dünya bize sırt çeviriyordu.

La Vallée'deki kafe-bakkal işçi yevmiyesinden fazla kazandırmıyordu. Babam aşağı Seine'de bir inşaat şantiyesinde işe girmek zorunda kaldı. Ayağında uzun çizmelerle suyun içinde çalışıyordu. Bunun için özel bir beceri sahibi olmak gerekmiyordu. Annem dükkânı gün boyu yalnız işletiyordu.

Yarı esnaf, yarı işçi, her ikisinin de kenarında, dolayısıyla yalnızlığa ve tedirginliğe mahkûm. Sendikalı değildi. L. sokaklarında yürüyüş yapan Croix-de-Feu[1] üyelerinden de sermayesine el koyacaklarını sandığı kızıllardan da korkuyordu. Fikirlerini kendisine saklıyordu. *Ticaret böyle şeyleri kaldırmaz.*

Yoksulluğa ve zahmete katlanarak, ufak ufak, sefalet sınırının biraz üstünde yerlerini aldılar. Veresiye, en yoksul kalabalık işçi ailelerini onlara bağlıyordu. Başkalarının muhtaç hali üzerinden geçimlerini sağlıyorlardı ama anlayışlıydılar, "deftere yazma"yı nadiren reddediyorlardı. Yine de tedbirsiz davrananlara bir *ders vermeye* ya da haftanın sonuna doğru, kendisi geleceğine eline para vermeden çocuğunu alışverişe gönderen anneleri tehdit etmeye *hakları olduğunu* düşünüyorlardı: "Git annene söyle, borcunu ödesin yoksa bir dahaki sefere bir şey vermem, ona göre." Burada artık en aşağılanan tarafta değiller.

Beyaz önlüğüyle annem tam manasıyla patrondu. Babam mavi iş tulumunu çıkarmadan servis yapıyordu. Annem öteki kadınlar gibi, "Bunu satın alırsam kocam kavga çıkarır, şuraya gidersem kızar," demiyordu. Babamın askerlik sırasında gitmeyi bıraktığı pazar ayinlerine dönmesi için, *kötü tavırlarından* (yani köylülükten ve işçilikten) vazgeçmesi için *savaş veriyordu.* Babam, siparişlere ve hesap işlerine bakmayı ona bırakmıştı. Her yere gidebilen, başka bir deyişle, toplumsal engelleri aşabilen bir kadındı annem. Babam ona hayranlık duyuyordu ama, "Ne biçim rüzgâr estirdim," gibi laflar ettiğinde de onunla dalga geçiyordu.

1. *Croix-de-Feu,* Birinci Dünya Savaşı'nda savaşmış eski askerlerin ve gazilerin derneği. 1927'de kurulan dernek giderek aşırı milliyetçi bir örgütlenmeye dönüştü ve 1936'da Halk Cephesi hükümeti tarafından kapatıldı. (Ç.N.)

Seine'in ağzındaki Standard Oil rafinerisine girdi babam. Gece nöbetine kalıyordu. Gündüzleri müşteriler yüzünden uyuyamıyordu. Yüzü gözü şişiyordu, petrol kokusu üstünden asla çıkmıyordu, içine işliyor ve onu besliyordu sanki. Yemeden içmeden kesilmişti. İyi para kazanıyordu ve geleceği vardı. İşçilere, içinde banyosu ve tuvaleti bulunan, her türlü güzelliğe sahip, bahçeli bir site vaat ediliyordu.

Vallée'de, sonbahar sisi gün boyu kalkmıyordu. Şiddetli yağmurlarda, nehrin suyu evi basıyordu. Susıçanlarının kökünü kazımak için, sivri dişleriyle yakaladığı gibi hayvanların omurgalarını kıran kısa tüylü bir dişi köpek almıştı babam.

"Bizden daha bahtsız olanlar da vardı."

1936, bir hayalin hatırası, varlığını aklından bile geçirmediği bir iktidarın yarattığı şaşkınlık ve iktidarı koruyamayacaklarına dair mütevekkil bir inanç.

Kafe-bakkal daima açıktı. Babam ücretli izin günlerini servis yaparak geçiriyordu. Bütün sülale sık sık gelir, doyasıya yiyip içer keyiflerine bakardı. Bakır ustası ya da demiryollarında memur kayınbiraderlere bolluk sahnesi sergilemekten nasıl da mutluydular. Arkalarından, "Zenginler," diye çekiştirilirlerdi.

Babam içmezdi. *Mevkisini doldurmaya* çalışıyordu. İşçi değil de esnaf gibi görünmek. Rafineride ustabaşı oldu.

Yavaş yavaş yazıyorum. Bir hayatın bütün olgular ve seçimler bütünü içinden açıklayıcı örgüsünü ortaya çı-

karmaya gayret ederken, gitgide babamın kendine has yüzünü kaybettiğim hissine kapılıyorum. Taslak bütünü kaplarken fikirler alıp başını gitme eğiliminde. Tersine, anılardaki görüntülerin akmasına izin verdiğimde, olduğu gibi gözümün önüne geliyor yine, gülümseyişi, yürüyüşü, elimden tutup beni fuara götürüyor ve atlıkarıncalar ödümü patlatıyor, başkalarıyla paylaşılan bir toplumsal durumun emareleri benim için anlamsızlaşmaya başlıyor. Her seferinde, bireysel olanın tuzağına düşmekten kendimi çekip kurtarıyorum.

Zaman zaman italikle yazarak vurguladığım, kulağımda kalan sözcüklere ve cümlelere mümkün olduğunca yakın durmaya çalıştığım bu girişimde, doğal olarak en ufak bir yazma memnuniyeti söz konusu değil. Bütün bu nostaljik, patetik ya da alaycı biçimleri reddetmemin nedeni, okura ikili bir anlam göstermek ve ona sırdaşlık zevki sunmak değil. Sadece bu sözcükler ve bu cümleler babamın içinde yaşadığı dünyanın, benim de yaşadığım dünyanın sınırlarını ve rengini çok iyi anlattığı için. Ve bu dünyada hiçbir zaman bir kelime başka bir kelimenin yerini almazdı.

Günün birinde, küçük kız okuldan boğaz ağrısıyla geldi. Ateşi bir türlü düşmüyordu, difteriye yakalanmıştı. Vallée'deki öteki çocuklar gibi, o da aşılı değildi. Öldüğünde, babam rafinerideydi. Eve döndüğünde, feryadı ta sokağın başından duyuldu. Haftalar boyu süren sersemlik hali, ardından derin keder krizleri; konuşmadan öylece oturuyor, masadaki yerinden dışarıya bakıyordu. Durup dururken *dövünüyordu*. Önlüğünden çıkardığı

bir bezle gözlerini kurulayarak anlatıyordu annem: "Yedi yaşında öldü, tıpkı küçük bir azize gibi".

Nehrin kıyısındaki küçük avluda çekilmiş bir fotoğraf. Kolları sıvanmış, beyaz bir gömlek, büyük ihtimalle flanel pantolon, omuzlar düşük, kollar hafifçe bükülmüş. Mutsuz görünüyor, belki de poz vermeye vakit bulamadığı için şaşırmış. Kırk yaşında. Geçmiş mutsuzluğu ya da beslenen umudu gösteren hiçbir şey yok görüntüde. Sadece zamanın açık belirtileri, küçük bir göbek, şakaklarda ağaran saçlar ve daha belli belirsiz olarak, toplumsal statü işaretleri, vücuttan ayrı duran kollar, küçük burjuva bir gözün fotoğrafa fon olarak seçmeyeceği kenef ve çamaşırhane.

1939'da ona celp gelmedi, daha o zamandan fazla yaşlıydı. Rafineri Almanlar tarafından ateşe verildi ve bisikletiyle yollara düştü, annemse bir arabadaki son tek kişilik yerden faydalanmıştı, altı aylık hamileydi. Pont-Audemer'de, babamın yüzüne şarapnel isabet etti ve açık olan tek eczanede tedavi gördü. Bombardıman devam ediyordu. Kayınvalidesini, baldızlarını ve çocuklarını Lisieux'deki büyük kilisenin merdivenlerinde buldu, hem merdivenler hem meydan iğne atsan yere düşmeyecek şekilde sığınmacılarla doluydu. Korunaklı yerde olduklarına inanıyorlardı. Almanlar onlara ulaştığında L.'ye döndü. Bakkal oradan ayrılamayanlar tarafından baştan aşağı yağmalanmıştı. Derken annem geri geldi ve bir sonraki ay ben doğdum. Okulda, anlamadığımız bir problem olduğunda, bize savaş çocukları derlerdi.

Ellilerin ortalarına kadar, bütün bayram ve Noel yemeklerinde o dönem, döne döne hep bir ağızdan bir efsane gibi anlatılır, 1942 kışına ait korku, açlık, dondurucu soğuk temaları durmadan tekrarlanırdı. *Her şeye rağmen, hayatta kalmak gerekiyordu.* Babam her hafta, L.'ye

otuz kilometre uzaktaki bir depodan, bisikletinin arkasına bağladığı bir arabayla artık teslimat yapmayan toptancılardan mal taşıyordu. 1944 yılının durmak bilmeyen bombardımanları altında, Normandiya'nın bu bölgesinde, erzak almak için dışarı çıkmaya devam etti, ihtiyarlar, kalabalık aileler, karaborsaya gücü yetmeyenler için yalvar yakar takviye istiyordu. Vallée'de erzak kahramanı olarak görülüyordu. Bu bir seçim değil, zaruretti. Sonradan, o yıllarda hakikaten yaşamış olduğunun, bir rol oynadığının inancı.

Pazarları dükkânı kapatıyor, ormanda gezintiye çıkıyor ve yumurtasız hamurla pişirilen turtalarla piknik yapıyorlardı. Babam şarkı söyleyip ıslık çalarak beni omuzunda taşıyordu. Bombardıman alarmları verildiğinde, köpekle birlikte kafedeki bilardo masasının altına giriyorduk. Bütün bunların üstüne, "kaderimiz böyleymiş" duygusu. Kurtuluş'tan sonra bana "La Marseillaise"i ezberletmişti, son dizeye "yolumuz" sözcüğüyle kafiyeli olarak "bir alay domuz" sözleri ekliyorduk. Etraftaki herkes gibi, o da çok neşeliydi. Bir uçak sesi duyulduğunda, hemen elimden tutup beni sokağa götürür ve gökyüzüne, kuşa bakmamı söylerdi: Savaş bitmişti.

1945'teki genel umut havasıyla, Vallée'den ayrılmaya karar verdi. Çok sık hastalanıyordum, doktor beni sanatoryuma göndermek istiyordu. Rüzgârlı havasının, nehirdi dereydi gibi şeyler olmadığı için sağlığa iyi geleceğini düşündükleri Y.'ye dönmek üzere dükkânı satışa çıkardılar. Tam ekimdeki fuarın ortasında, ön tarafına bizim de bindiğimiz nakliye kamyonu Y.'ye geldi. Şehir Almanlar tarafından ateşe verilmişti, yıkıntıların arasından barakalar, dönme dolaplar, atlıkarıncalar yükseliyordu. Üç ay boyunca, bir akrabanın ödünç verdiği, mobilyalı, iki odalı, elektriksiz, toprak zeminli bir yere sığındılar. Elde-

ki imkânlara denk düşen satılık tek bir dükkân yoktu. Bombaların açtığı çukurları doldurmak için belediyede işe girdi babam. Akşamları, annem eski kuzinelerin etrafındaki üzerine el bezlerinin asıldığı çubuğa tutunup, "Ne pozisyon ama," derdi. O cevap vermezdi. Öğleden sonraları, annem beni şehrin dört bir yanında dolaştırırdı. Sadece merkez yıkılmış, dükkânlar evlere taşınmıştı. Mahrumiyetin derecesini gösteren bir görüntü: havanın erken karardığı bir gün, sokaktaki tek aydınlık pencerenin önündeki küçük tezgâhta, selofan torbaların içinde pırıl pırıl parlayan üzeri beyaz pudraşekeri kaplı oval, pembe şekerler. Onlara elimizi bile süremezdik, karne gerekiyordu.

Gara ve düşkünlerevine giden yolun üzerinde, merkezden uzak bir mahallede bir kafe-bakkal-oduncu-kömürcü dükkânı buldular. Bir zamanlar, küçük bir kızken, annem alışverişe oraya gidermiş. Büyük bir avlu, bir bahçe ve depo olarak kullanılan yarım düzine odunluk ile bir kenarına kırmızı tuğladan bir bölüm eklenerek dönüştürülmüş bir köy evi. Giriş katında, yukarıdaki yatak odalarıyla tavan arasına çıkan merdivenin bulunduğu küçük bölüm bakkal ve kafeyi birbirine bağlıyordu. Her ne kadar artık mutfağa dönüştürülmüş olsa da müşteriler bu odayı her zaman bakkal ve kafe arasında bir geçit olarak kullandılar. Rutubetten zarar görmesinden endişe edilen kahve, şeker gibi ürünler merdivenin basamaklarına, odaların kenarına köşesine yığılırdı. Giriş katında tek bir şahsî alan yoktu. Tuvalet avludaydı. Nihayet *temiz havada* yaşıyorduk.

Babamın işçilik yaşamı burada sona eriyor.

Onun kafesinin yakınında başka kafeler de vardı, ama geniş bir daire içinde hiç bakkal yoktu. Şehrin merkezi uzun süre harabe olarak kaldı, savaş öncesinin güzelim bakkalları geçici sarı barakalara yerleşmişti. Kimsenin onların *hakkında gözü yoktu*. (Bu deyim, diğer pek çokları gibi, çocukluğumdan ayrılmaz bir yere sahip, ancak uzun süre kafa yorduktan sonra onu o zamanlar içerdiği tehditten sıyırmayı başarabiliyorum.) Mahalle sakinleri L.'deki gibi sırf işçilerden oluşmuyordu, zanaatkârlar, orta ölçekli fabrikaların ya da havagazı işletmesinin memurları, "dar gelirli" emekliler de vardı. İnsanlar arasındaki mesafe biraz daha fazlaydı. Ortak avlu etrafında, birbirinden parmaklıklarla ayrılan, beşli-altılı, tek katlı taş ev kümeleri. Her tarafta küçük sebze bahçeleri.

Müdavimler kafesi, mesai öncesi ya da sonrası düzenli içkiciler, burası onlar için kutsal mekân, şantiye çalışanları, bazı müşteriler, *durumlarına* bakılırsa, daha az mütevazı başka bir yer seçebilirlerdi, emekli bir deniz subayı, bir sosyal güvenlik müfettişi, yani burayla pek *gurur duymayan* tipler. Pazar gününün müşterisi farklı, saat on bire doğru, bir şeyler içmek için ailece gelenler, çocuklara nar şurubu. Öğleden sonraysa, altıya kadar dışarı çıkmalarına izin verilen düşkünlerevinin neşeli, gürültücü ve aşırı duygusal yaşlıları. Arada sırada, onları eli yüzü düzgün bir şekilde rahibelerin yanına göndermeden evvel aklayıp paklamak, avludaki müştemilatlardan birinde bir battaniye üzerinde sızıp kendilerine gelmelerine izin vermek gerekirdi. Pazarları ailelerinin yerini dolduruyordu kafe. Babamın faydalı bir toplumsal işleve sahip olma vicdanı, "Onlar da her zaman bu durumda değildi," dediği, ama niçin bu hale düştüklerini de tam olarak açıklayamadığı bütün herkese bir eğlence ve özgürlük mekânı sunma isteği. Ve tabii böyle bir yere asla adımını bile at-

mayacakların gözünde bir "ayakçı meyhanesi". Yakındaki iç çamaşırı fabrikasının çıkışında, kızlar doğum günlerini, evlilikleri, içlerinden birinin işi bırakmasını ıslatmaya gelirlerdi. Bakkaldan paket paket üstü şekerli bisküvilerden alırlar, onları köpüklü şaraba bandırırlar ve masanın üzerinde iki büklüm, kahkahalarla gülerlerdi.

Yazarken, aşağı sayılan bir yaşam biçimine itibarını iade etmek ile ona eşlik eden yabancılaşmanın reddi arasındaki ince yol. Çünkü bunlar bizim yaşam tarzımız, bizim için hem mutluluk hem de durumumuzun aşağılayıcı sınırları ("evimizin pek de iyi olmadığının" bilinci), hem mutluluk hem de yabancılaşma demek istiyorum. Bu çelişkinin bir kıyısından öteki kıyısına savrulma hissi daha çok.

Ellili yaşlar, olgunluk çağı, baş dimdik, kaygılı bir ifade, fotoğrafın kötü çıkmasından endişeleniyormuş gibi, üstünde bir takım var, koyu pantolon, açık renk ceket, içinde gömlek ve kravat. Fotoğraf bir pazar günü çekilmiş, hafta arası mavi iş tulumunu çıkarmazdı üstünden. Gerçi bütün fotoğraflar pazarları çekilirdi, insanların daha çok zamanı olur pazar günleri, daha iyi giyinirlerdi. Onun yanında duruyorum, üzerimde farbalalı bir elbise, iki kolum da dümdüz gerilmiş, ilk bisikletimin gidonunu tutuyor, bir ayağım yerde. Onun bir eli vücudunun yanında boşta, diğeri kemerinde. Arkada, kafenin açık kapısı, pencerenin kenarında çiçekler, üzerinde içki ruhsatı tabelası. Sahip olmaktan gurur duyduğumuz şeyle fotoğraf çektiriyoruz, dükkân, bisiklet, daha sonraları, bir elini

üzerine dayadığı Renault 4 CV, uzandığı için ceketi yukarı sıyrılmış. Fotoğrafların hiçbirinde gülmüyor.

Rafinerideki gece nöbetlerine, Vallée'deki sıçanlara, gençlik yıllarına kıyasla mutluluğu aşikâr.

İhtiyacımız olan her şeye sahiptik, yani karnımız tok sırtımız pekti, doyasıya yiyor (kanıt: Kasaptan haftada dört kere alınan et), yaşadığımız tek mekân olan kafede ve mutfakta ısınıyorduk. İki kat giysimiz vardı, biri günlük, diğeri pazarlık (birincisi yıpranıp eskidiğinde pazarları giydiğimiz günlüğe *geçiriliyordu). İki* okul önlüğüm vardı. *Çocuk hiçbir şeyden mahrum değil.* Yatılı okulda, *diğerlerinden daha kötü durumda olduğum* söylenemezdi, çiftçilerin ya da eczacının kızlarının neyi varsa ben de *o kadarına* sahiptim, bebekler, silgi ve kalemtıraş, içi müflonlu kışlık bot, tespih ve dua kitabı.

Eski zamanları hatırlatan ne varsa, ahşap tavan kirişleri, şömine, tahta masalar, hasır sandalyeleri söküp atarak evi güzelleştirmeyi başardılar. Çiçekli duvar kâğıdı, boyalı ve parlak tezgâh, imitasyon mermerden yuvarlak masalarıyla kafe temiz ve neşeli bir yer olmuştu. Odalardaki parkenin üzerine sarı-kahverengi, geniş kareli muşamba kaplandı. Uzun süre tek sıkıntı, binanın siyah beyaz şeritler halinde ahşapla kaplı kerpiç dış cephesinin sıvanmasıydı, söz konusu masraf imkânların ötesindeydi. Bir gün, öğretmenlerimden biri geçerken uğradığında, evin ne kadar güzel olduğunu, tam bir Normandiya evi olduğunu söyledi. Babam nezaketen öyle dediğini sandı. Bahçedeki su pompasına, Normandiya tarzı dış cepheye, eski şeylerimize hayranlık duyanların, kendi sahip oldukları o modern şeylere, mutfak musluğundan akan suya, bembeyaz bir binaya sahip olmamıza mani olmak istediklerine emindi.

Dört duvarın ve arazinin sahibi olmak için borçlandı. Daha önce aileden kimse mülk sahibi olmamıştı.

Mutluluğun altında, söke söke kazanılan refahın gerginliği. *Dört elim yok ya. Su dökmeye gidecek vakit dahi bulamıyorum. Gribi bile ayakta geçiriyorum.* Vesaire. Hep aynı nakarat.

Her şeyin *pahalıya mal olduğu* bir dünya görüşü nasıl tasvir edilir ki? Bir ekim sabahı, yeni yıkanmış çamaşırların kokusu, radyoda son çalan şarkının insanın kafasının içinde dönüp duran sesi. Birden, elbisemin cebi bisikletin koluna takılıyor, yırtılıyor. Bağırış çağırış, dram, bütün gün berbat oluyor. "Bu çocuk da hiçbir şeyin *kıymetini bilmiyor!*"

Şeylerin zaruri olarak kutsallaştırılması. Herkesin her lafının altında imrenme, kıskançlık, kıyas arama. "Kızlardan biri Loire şatolarını gezmiş," dediğimde, ânında kızgınlıkla, "Oo bakıyorum senin oraya gidecek çok zamanın var! Elindekiyle mutlu olmayı öğren." Sürekli, dipsiz bir eksiklik, yokluk.

Sadece arzu etmek için arzu etmek, çünkü neyin güzel olduğunu, neyi sevmek gerektiğini aslında bilmemek. Renk ve biçim seçiminde, *neyin gittiği* konusunda babam kendini hep boyacının ya da marangozun tavsiyelerine teslim etti. İnsanın tek tek seçilen nesnelerle etrafını dayayıp döşeyebileceği fikrinden bihaber olmak. Yatak odalarında tek bir süs eşyası yok, sadece çerçeveli fotoğraflar, anneler günü için yapılmış küçük örtüler ve şöminenin üzerinde, "fiskos köşesi" alırken mobilyacının hediye ettiği, seramikten büyük bir çocuk büstü.

Laytmotif, *kıçından büyük yumurtlamaya kalkmayacaksın.*

Yakışıksız davranma, utanma korkusu. Bir gün, ikinci sınıf biletiyle yanlışlıkla birinci sınıfa binmiş. Kondüktör farkı ödetmişti. Bir başka utanç anısı: Noterde, hayatında ilk defa "okudum, onaylıyorum" yazmak zorunda kalmıştı, nasıl yazılacağını bilmiyordu, "on aylıyorum" yazmış sonunda. Azap, dönüş yolu boyunca bu hataya saplanıp kalma. Rezil olmanın gölgesi.

Dönemin komedi filmlerinde sık sık, şehirde ya da seçkin muhitlerde sakarlıklar yapan, yol yordam bilmeyen saftirik ve köylü kahramanlara (Bourvil'in canlandırdığı roller) rastlanırdı. Onların ağzından çıkan budalaca sözlere, yapmaktan ödümüzün koptuğu gafları yapmalarına gözümüzden yaşlar gelinceye kadar kahkahalarla gülerdik. Bir keresinde, *Bécassine en apprentissage*'da[1], bir bebek göğüslüğüne kuş, diğerlerine de *aynısını* işlemesi söylenen Bécassine'in bütün önlüklere *aynısını* sözcüğünü işlediğini okumuştum. Benim de *aynısını* işleyip işlemeyeceğimden emin değildim.

Babam, önemli olduklarını düşündüğü kişiler karşısında çekingen bir tutukluğa bürünür, tek bir soru sormazdı. Kısacası, zekice davranırdı. Bu zekâ aşağıda olduğumuzu algılayıp onu mümkün olduğunca en iyi şekilde gizleyerek reddetmekten ibaretti. Bütün bir akşam boyunca bize, müdirenin, "Bu rolde kızınız *şehir kıyafeti* giymeli," derken ne kastettiğini sorup durması. Olduğumuz durumda, yani aşağıda olmasaydık, mutlaka bileceğimiz bir şeyden haberdar olmamanın utancı.

Takıntı: *"Hakkımızda ne düşünürler?"* (komşular, müşteriler, elâlem).

Kural: Başkalarının eleştirel bakışlarını sürekli kibarca savuşturmak, görüş bildirmemek, kabağın başınıza

1. (Fr.) Becassine'in Çıraklığı. Fransa'da 1913 yılında yayımlanmaya başlanan *Bécassine* adı çizgi romanın beşinci cildi. (Y.N.)

patlaması ihtimaline karşı titizlikle tetikte olmak. Davetkâr bir işaret, bir tebessüm ya da bir söz gelmedikçe, toprağını belleyen bir bahçe sahibinin sebzelerine başını çevirip bakmazdı. Davet edilmeden, asla kimseyi ziyaret etmezdi, hastanede yatan bir hastayı bile. Karşımızdakinin bize ilgi ya da merak duymasına yol açabilecek tek bir soru bile sorulmazdı. Yasak cümle: "Bunu kaça aldınız?"

Artık çoğunlukla "biz" diyorum, çünkü çok uzun bir süre ben de bu şekilde düşündüm ve ne zamandan beri böyle düşünmeyi bıraktığımı bilmiyorum.

Dedemle babaannem taşra ağzı denen dilden başkasını bilmezdi.

Halk arasında konuşulan Fransızcanın ve "taşra ağzının renkliliği"ni takdir edenler de var. Proust da Françoise'ın hatalarını ve kullandığı eski sözcükleri hayranlıkla altını çize çize not etmez mi? Onun için mühim olan sadece estetikti, çünkü Françoise annesi değil, hizmetçisiydi. Ve bu deyişlerin durup dururken dilinin ucuna geliverdiği hiç olmamıştır.

Taşra ağzı babamın gözünde, eski ve çirkin bir şey, düşüklük, aşağılık işaretiydi. Ondan kısmen kurtulduğu için gurur duyuyordu, her ne kadar Fransızcası iyi olmasa da Fransızcaydı işte. Y.'deki kermeslerde, ağzı laf yapanlar Normandiya usulü kıyafetler giyip taşra ağzıyla skeçler sergiler, millet gülerdi. Yerel gazetede, okurları eğlendirmek maksadıyla bir Normandiya köşesi vardı. Doktor ya da *yüksek mevkiden* birisi konuşmasının arasında örneğin, "sağlığı yerinde" diyeceğine "domuz gibi" benzeri amiyane bir deyim kullandığında, babam dokto-

run sözünü memnuniyetle anneme tekrarlardı, onca kibar, nazik insanın bizimle hâlâ ortak bir şeyi olduğuna inanmanın mutluluğu, ufak bir aşağılık duygusu. Onların bu ifadeleri ağızlarından kaçırdığına emindi. Çünkü bir insanın doğal olarak "iyi" konuşabilmesi ona imkânsız gelirdi. İster hekim ister rahip, çaba harcamak, kendini zorlamak, ağzından çıkana hep dikkat etmek zorundaydın, ama evine gittiğinde kendini koyveriyordun.

Kafede, yani aile arasında konuşkan olmasına rağmen iyi konuşanların yanında suskundu ya da cümlesinin ortasında, "öyle değil mi" ya da "işte böyle" deyip eliyle karşısındakini cümlenin gerisini anlayıp devamını getirmeye çağıran bir işaret yaparak susuverirdi. Hep temkinli konuşmak, münasebetsiz bir kelime edivermenin anlatılamaz korkusu, neredeyse gaz kaçırmak kadar kötü.

Fakat iddialı, ağdalı cümlelerden, "hiçbir anlama gelmeyen" yeni deyimlerden de hiç hazzetmezdi. Herkesin "korkunç güzel" dediği olmuştur, birbiriyle çelişen iki kelimenin art arda kullanılmasına bir türlü akıl erdiremezdi. Kendini geliştirmeye meraklı, en ufak bir tereddüt duymadan okuduğu ya da işittiği yeni şeyleri kullanmayı denemekten çekinmeyen annemin aksine, babam kendisine ait olmayan kelimeleri kullanmayı reddederdi.

Çocukluğumda özenli, düzgün bir dil kullanmaya gayret ettiğimde boşluğa atlıyormuşum gibi bir hisse kapılırdım.

Hayalî korkularımdan biri de babamın öğretmen olup beni sürekli kelimeleri tane tane telaffuz ederek doğru konuşmaya zorlamasıydı. Harfleri yutarak, kelimeleri yuvarlayarak konuşurduk.

Mademki öğretmenim beni "bozum ediyordu", sonra ben de babamı bozum etmek istedim, "geri iade etmek" ya da "yanlışlık hatası" diye bir şey *yoktu*. Şiddetli

bir öfkeye kapıldı. Bir başka sefer: "Siz durmadan böyle kötü konuşursanız, tabii sınıfta beni bozarlar!" Ağlamaya başladım. Üzülmüştü. Dile dair her şey belleğimde kırgınlık, hınç, acı veren atışmalarla iç içe, para meselesinden çok daha fazla.

Neşeliydi.

Gülmeyi seven kadın müşterilerle şakalaşırdı. İmalı açık saçık espriler. Bel altı, kaba hikâyeler. İstihza yabancıydı ona. Radyoda şarkı türkü programlarını ve yarışmaları dinlerdi. Beni sirke, *matrak* filmlere, havai fişek gösterilerine götürmeye meraklıydı. Fuarda, hayalet tren Himalaya'ya biner, dünyanın en şişman kadınıyla Liliput'u görmeye giderdik.

Hayatında bir müzeye adımını atmışlığı yoktu. Güzel bir bahçenin, çiçeklenmiş ağaçların, arı kovanlarının önünde durur, etli butlu kızları süzerdi. Devasa inşaatları, modern yapıları (Tancarville Köprüsü) hayranlıkla seyrederdi. Sirk müziğini, arabayla kır gezintilerini severdi, bir gözü tarlalarda, kayın ağaçlarında, Bouglione Orkestrası'nı dinleyip araba kullanırken mutlu görünürdü. Güzel bir manzara karşısında ya da müzik dinlerken hissedilen duygular sohbet konusu olmazdı. Y.'nin küçük burjuvazisiyle takılmaya başladığımda önce zevklerim sorulurdu, caz mı klasik müzik mi, Tati mi René Clair mi, başka bir dünyaya geçtiğimi anlamama yetiyordu bu.

Bir yaz, beni üç günlüğüne ailesinin yanına, deniz kıyısına götürdü. Çıplak ayağına geçirdiği sandaletlerle dolaşıyor, savaştan kalma beton tabyaların ağzında duruyor, kafelerde açık havada ben soda içerken, o da birasını

yudumluyordu. Halam için, bacaklarının arasına kıstırdığı bir tavuğu gagasının içine makas sokarak öldürdü, yağlı kan kilerin zeminine damlıyordu. İkindi vaktine kadar hep beraber sofrada oturup sohbete devam ediyor, savaştan, akrabalardan bahsediyorlar, fincanlar boşalırken eski fotoğraflar elden ele dolaşıyordu. *"Eninde sonunda hepimiz boylayacağız öteki tarafı, şimdi yaşamaya bakalım!"*

Kim bilir, belki de her şeye rağmen derin bir kayıtsızlık temayülü. Kendisini dükkândan uzaklaştıracak meşguliyetler uyduruyordu. Tavuk ve tavşan beslemek, müştemilat ya da garaj inşaatı. Avlunun düzeni onun keyfine göre habire değişiyordu, tuvaletler ve kümes üç kere yer değiştirdi. Sürekli bir yıkma ve yeniden inşa etme arzusu.

Annem: "Taşra adamı o, ne bekliyorsun ki?"

Seslerinden tanırdı bütün kuşları, her akşam ertesi gün havanın nasıl olacağını anlamak için gökyüzüne bakardı, kızılsa kuru ve soğuk, ay suya düşmüşse, yani bulutların arasında kaybolmuşsa yağmurlu ve rüzgârlı demekti. Her öğleden sonra, her daim pırıl pırıl olan bahçesine tüyerdi. Bakımsız sebzelerle dolu, kirli bir bahçeye sahip olmak, tıpkı kendini salmak ya da aşırı içmek gibi ihmalkârlığın, düşkünlüğün işaretiydi. Zaman kavramını kaybetmekti bu, yani cemrelerin ne zaman düşeceğini bilmemek, başkaları ne der sonra endişesi. Zaman zaman, namlı ayyaşların iki tek arasında ekilip biçilen güzel bir bahçeyle kendilerini toparladıkları da olurdu. Yetiştirdiği pırasalar ya da başka bir şey ola ki tutmazsa, babam umutsuzluğa kapılırdı. Hava karardığında, akşa-

mın tuvalet kovasını kürekle açtığı son çukura boşaltır, çöpe inmeye üşenip de kovaya attığım eski bir külotlu çoraba ya da bitmiş bir tükenmezkaleme rastlarsa öfkelenirdi.

Yemek yerken sadece Opinel marka çakısını kullanırdı. Ekmeği küçük küçük lokmalar halinde keser, onları yemeğin suyuna banmak, peynire ya da ete saplamak üzere tabağının yanına koyardı. Tabağımda yemek bıraktığımı görmek onu müthiş kederlendirirdi. Onun tabağını yıkamadan kaldırabilirdiniz. Yemeğin sonunda çakısını iş tulumuna siler, ringa balığı yemişse kokuyu çıkarmak için toprağa saplardı. Ellilerin sonlarına kadar, sabahları hep çorba içti, sonra çekine çekine sütlü kahveye geçti, sanki kadınsı bir inceliğe kurban gidiyordu. Kahveyi tıpkı çorba içer gibi, kaşık kaşık içine çekerek içerdi. Saat beşte, ufak ufak atıştırırdı, yumurta, turp, haşlanmış patates, akşam çorbayla yetinirdi. Mayonez, karışık soslar, pastalar içini döndürürdü.

Her zaman üzerinde gömleği ve örme fanilasıyla uyurdu. Tıraş olmak için haftada üç kez, üzerinde bir aynanın asılı olduğu mutfak lavabosunun önünde yaka düğmesini açardı, boyundan aşağısı bembeyaz olan tenini görürdüm. Zenginlik alameti olan banyo savaş sonrasında yeni yeni yayılmaya başlamıştı, annem de üst kata tuvalet yaptırmıştı, ama babam elini yüzünü mutfakta yıkamaya devam etti, yeni tuvaleti hiç kullanmadı.

Kışın, avluda keyifle tükürüp aksırırdı.

Bu portreyi vaktiyle okulda kompozisyon olarak yazabilirdim, ama tanıdığım bildiğim şeylerin tasviri asla kabul edilmezdi. Bir gün, ilkokul sondayken, kızlardan biri öyle bir hapşırmıştı ki defteri havalanmıştı. Tahtada-

ki öğretmen döndü: "Kibarlıktan nasibinizi ne de güzel almışsınız!"

Y...'de, şehir merkezindeki esnaflar, dairedeki memurlar, orta sınıftan hiç kimse "köyden inmiş" gibi görünmek istemezdi. Köylü gibi davranmak, gelişmemişliğin, yol yordam bilmemenin, kılık kıyafet, dil ve adap konularında geri olmanın işaretiydi. Herkesin bayıldığı bir hikâye: Köylünün biri şehirde oturan oğlunu ziyarete gider, çalışmakta olan çamaşır makinesinin karşısına oturur, camın arkasında dönüp duran çamaşırlara gözlerini dikip düşünceli düşünceli seyre dalar. Sonunda, ayağa kalkıp başını sallayarak gelinine şöyle der: "Kim ne derse desin, televizyon matah bir şey değilmiş."

Ancak Y.'de, çarşıya koca lüks arabalarıyla, şimdilerde de devasa ciplerle adeta çıkarma yapan büyük çiftlik sahiplerinin tavırlarına pek o kadar bakılmazdı. En beteri, köylü olmadığın halde köylü gibi davranıp hareket etmekti.

O ve annem, birbirleri için duydukları ilgi ve endişeyi dile getirirken bile kendi aralarında hep azarlar gibi konuşurlardı. "Dışarı çıkarken atkını tak dedim!" ya da "Bir dakika otur be yahu!", sanki hakaret ediyorlar. Meşrubatçının faturasını kim kaybetti, çıkarken kilerin ışığını söndürmeyi kim unuttu diye durmadan didişirlerdi. Annem ondan daha fazla yükseltiyordu sesini, çünkü

her şey onun tepesini attırıyordu, geciken bir teslimat, kuafördeki kurutma makinesinin fazla sıcak olması, âdet günleri ve müşteriler. Bazen: "Sen zaten esnaf olmak için yaratılmamışsın" (meali: İşçi olarak kalmalıydın). Her zamanki sükûnetinden uzaklaşarak, küfür mahiyetinde: "KATIR! Keşke seni olduğun yerde bıraksaymışım." Haftalık ağız dalaşı: Beş para etmez! – Kaçık!

Sefil yaratık! – Şirret moruk!

Falan filan. Saman alevi.

Birbirimizle hırlayıp homurdanmadan konuşmayı bilmezdik. Ölçülü, kibar üslup yabancılara saklanırdı. Öylesine kuvvetli bir alışkanlık ki başkalarının yanında usturuplu konuşmaya gayret eden babam, çakıl yığınına tırmanmamam için seslenirken kaba saba bağırarak birden kendine dönüyor, Normandiya aksanı ve sövgüleri, uyandırmak istediği etkiyi berbat ediyordu. Beni kibarca azarlamayı bilmiyordu, doğru dürüst konuşsaydı da herhalde ben tokadı patlatma tehdidine pabuç bırakmazdım.

Ebeveynlerle çocuklar arasındaki nezaket benim için çok uzun bir süre muamma olarak kaldı. İyi eğitimli insanların sıradan bir selamlaşmada bile son derece kibar davranmalarını "anlamam" da yıllar aldı. Utanıyordum, bunca saygıyı hak etmiyordum, bana özel bir sempati beslediklerini sanıyordum. Sonra sonra, insanı sıkboğaz eden bir ilgiyle sorulan bu soruların, tebessümlerin ağzı kapalı yemek yemekten ya da usulca sümkürmekten farklı bir anlamı olmadığını kavradım.

Bu ayrıntıların açığa çıkarılması, vaktiyle anlamsızlıklarından emin olarak onları nasıl bastırdıysam, şimdi o ölçüde zorunlu geliyor. Sadece aşağılanmış bir hafıza on-

ları benim için saklayıp koruyabilirdi. İçinde yaşadığım dünyanın isteklerine uydum, zevksizlik olarak görülen daha aşağı bir dünyanın anılarını gömdüm.

Akşamları, ben mutfak masasının üzerinde ödevlerimi yaparken kitaplarıma göz atardı, özellikle de tarih, coğrafya ve fen bilgisine. Ona kazık sorular sormamdan hoşlanırdı. Bir gün, yazım kurallarını iyi bildiğini bana kanıtlamak için, illa bir dikte sınavı yapmamı istemişti. Hangi sınıfta olduğumu asla bilmezdi, "Bilmem ne hanımın sınıfında," derdi. Okul, annemin isteği üzerine gittiğim rahibe okulu, onun gözünde *Gulliver'in Seyahatleri*'ndeki Laputa Adası gibi korkunç bir âlemdi, bütün hareketlerimi, bütün davranışlarımı yönetmek için başımın üzerinde salınıp dururdu: "Bak sen! Öğretmenin bu hallerini bir görse!" Ya da: "Gidip öğretmenine söyleyeceğim, o sana sözünü dinletmesini bilir!"

Hep *senin* okulun der ve ya-tı-lı o-kul, sayın Ra-hibe (müdirenin adı) kelimelerini yapmacık, abartılı bir saygıyla, tane tane, dudaklarının ucuyla söylerdi, sanki bu kelimeleri normal telaffuz etse, bunların işaret ettiği ona kapalı mekânla, kendisinin layık olmadığını hissettiği bir yakınlık iddiasında bulunmuş olacaktı. Bir piyeste rol aldığımda bile okuldaki törenlere, özel günlere gelmeyi reddederdi. Annem kızıp güceniyordu, "*Gitmemen için hiçbir neden yok.*" O: "*Bu şeylere* hayatta gitmediğimi gayet iyi biliyorsun."

Genellikle ciddi, neredeyse trajik: "Derslerini iyi dinle tamam mı!" Kaderin bu tuhaf lütfunun, yani aldığım iyi notların birdenbire kesilivermesi korkusu. Başarılı olduğum her kompozisyon, daha sonraları her sınav, büyük *nimet, kendisinden daha iyi* olacağım umudu.

Bu hayal, bir kez itiraf ettiği kendi hayalinin –şehrin en merkezî yerinde güzel bir kafesi olacak, önde açık hava mekânı, yoldan geçen müşteriler, tezgâhın üzerinde kahve makinesi– yerini ne zaman almıştı? Sermayesizlik, sıfırdan işe girişme korkusu, kadere boyun eğme. *Daha ne istiyor*sunuz.

Küçük esnafın ikiye bölünmüş dünyasından bir daha çıkamayacaktı. Bir yanda iyiler, kendi dükkânının müşterileri; öbür yanda çok daha kalabalık olan kötüler, başka yere, şehir merkezinde açılan dükkânlara gidenler. Bunlara, *büyükleri* kayırarak bizim ölümümüzü istediğinden şüphelendiği hükümeti de eklemek gerek. İyi müşteriler bile kendi aralarında ikiye ayrılıyordu: bütün alışverişlerini dükkândan yapan iyiler ve şehirden gelirken almayı unuttukları bir şişe zeytinyağını bizden alarak aslında bize hakaret edenler. Hem iyilerden de sakınmak gerekiyordu, sürekli olarak kazıklandıklarına inandıklarından onlar da her an sadakatsizlik etmeye hazırdır. Bütün dünya birlik olmuş. Nefret ve kölelik, köleliğine duyduğu nefret. İçinden geçen, her esnafın muradı, şehirde mallarını satan tek esnaf olmak. Ekmek almak için evden bir kilometre uzağa giderdik, çünkü yandaki fırıncı bizden alışveriş yapmıyordu.

Poujade'a[1] oy verdi, içinden öyle gelmişti, o eli öyle oynamak iyi olacaktı sanki, biraz kerhen, ona göre fazla "çığırtkan"dı.

Bedbaht değildi ama. Her zaman ılık olan kafe, fonda radyo, sabahın yedisinden akşamın dokuzuna kadar

1. Pierre Poujade (1920-2003): 1953'te UDCA'yı (Esnaf ve Zanaatkârları Koruma Birliği) kuran popülist siyasetçi. Parlamento karşıtı ve aşırı milliyetçi çizgisi, zanaatkârlar, küçük esnaf ve çiftçilere dayanan toplumsal tabanıyla 1956'da büyük bir seçim zaferi kazanmasına rağmen, kısa sürede de Gaulle'cülük karşısında geriledi ve silindi. (Ç.N.)

gelip giden müdavimler, şaşmaz bir alışkanlıkla ritüel gibi tekrarlanan merhabalaşma sözcükleri: "Herkese merhabalar – Sana da merhaba." Sohbetler, yağmur, hastalıklar, vefatlar, iş bulma, kuraklık. Olup bitenin muhasebesi, herkesin bildiği apaçık şeylerin döne döne tekrarlanışı, ortalığı şenlendirmek için yapılan bayat şakalar, "hadi bakalım yine dört ayak üstüne düştün, yarın görüşürüz patron, seni yaşlı kurt". Boşaltılan küllükler, silinerilen masa ve sandalyeler.

İki müşteri arasında, bakkalda annemin yerine bakmak, hoşnutsuzlukla, kafedeki dünyayı tercih ederek ya da belki hiçbir şeyi tercih etmeyerek, bahçıvanlık ve kendi kafasına göre yaptığı inşaat işleri hariç. İlkbaharın sonlarında çiçeklenen kurtbağrı ağaçlarının hoş kokusu, kasımda köpeklerin insanın kulağında çınlayan havlamaları, trenlerin sesi, soğuk alameti, evet, hiç şüphesiz, gazetelerde yazan, yöneten, hâkim olan dünyaya "bu insanlar *her şeye karşın* mutlu" dedirten bütün her şey.

Pazarları, baştan aşağı yıkanma, bir parça ayin, domino partileri ya da akşamüstü arabayla gezinti. Pazartesileri çöpü dışarı çıkarma, çarşamba alkollü içki satıcısı, perşembe gıda tedarikçisi, falan filan. Yazın, demiryollarında memur olan ahbaplara gitmek için bütün bir gün dükkânı kapatırlardı, bir gün de Lisieux'ye hac ziyaretine giderlerdi. Sabah Carmel ziyareti, ışık oyunları, bazilika, lokanta. Öğleden sonra Buissonnets ve Trouville-Deauville. Eteğini hafifçe kaldıran annemle beraber, pantolonunun paçalarını sıyırıp ayaklarını suya sokardı. Modası geçtiği için bunu yapmayı bıraktılar.

Her pazar, yemekte iyi bir şey.

Bundan böyle, onun için hep aynı hayat. Ama *bundan daha mutlu olunamayacağı* inancı.

O pazar günü, öğle uykusuna yatmıştı. Tavan arasının küçük penceresinin önünden geçiyor. Deniz subayının emanet olarak bize bıraktığı sandığa geri koyacağı bir kitap var elinde. Avluda beni fark edince yüzünde beliriveren tebessüm. Müstehcen bir kitap.

Benim bir fotoğrafım, tek başımayım, dışarıda, sağımda bir sıra ardiye, eskiler yenilerle yan yana. Henüz estetik mefhumuna sahip olmadığım açık. Nasıl daha iyi görüneceğimi biliyorum yine de: Dar eteğin sıkı sıkı sardığı kalçalarımı gölgelemek için hafif yan dönüp göğsümü ileri çıkarmışım, perçem alnıma düşüyor. Yüzüme sevimli bir ifade vermek için gülümsüyorum. On altı yaşındayım. Aşağıda, fotoğrafı çeken babamın gövdesinin gölgesi.

Ders çalışıyor, plak dinliyor, kitap okuyordum, hep kendi odamda. Sadece sofraya oturmak için aşağı iniyordum. Yemekleri konuşmadan yerdik. Evde hiç gülmezdim. "Alaycı" davranırdım. İlgimi çeken her şeyin bana yabancı olduğu zamanlar. Yavaş yavaş küçük burjuva dünyasına doğru göçüyorum, kabul edilmenin tek, fakat hayli zor koşulunun *rüküş* olmamak olduğu partilere çağrılıyorum. O güne kadar hoşlandığım her şey *köylü* geliyor, Luis Mariano, Daniel Gray, Marie-Anne Desmarets romanları, dudak boyaları, pullu elbisesinin yuvarlak eteği etrafına yayılmış, yatağımın üzerinde oturan fuarda kazanılmış oyuncak bebek. İçinde yaşadığım çevrenin fikirleri bile bana gülünç geliyor, *önyargılar*, mesela "polissiz de olmaz" ya da "askerlik yapmayan adamdan sayılmaz". Dünya benim için altüst oldu.

"Hakiki" edebiyat okuyordum, "ruhumu" ve kelimelere sığmayan hayatımı yansıttığına inandığım cümleleri, dizeleri bir deftere kaydediyordum. Mesela: "Mutluluk elini kolunu sallaya sallaya yürüyen bir tanrıdır..." (Henri de Régnier).

Babam *sıradan insanlar, mütevazı insanlar* veya *yürekli insanlar* kategorisine girmişti. Artık bana çocukluk hikâyelerini anlatmaya cesaret edemiyordu. Ona derslerimden bahsetmeyi bırakmıştım. Latince hariç, çünkü çocukluğunda pazar ayinlerinde papaz yardımcılığı yapmıştı; okulda öğretilenler ona anlaşılmaz geliyordu, annemin aksine, ilgiliymiş gibi görünmeyi de reddediyordu. Çalışmaktan şikâyet ettiğim ya da dersleri eleştirdiğim zaman öfkeleniyordu. Öğrenci argosuna tahammül edemiyordu. Ve hep başaramayacağım korkusu ya da kim bilir, BELKİ DE ARZUSU.

Gün boyu kitaplara gömülüp onlara surat asmam ve huysuzluk etmem onu sinirlendiriyordu. Akşamları kapımın altından sızan ışık sağlığımı mahvettiğimi söylemesine neden oluyordu. Dersler iyi bir konuma gelmek ve *bir işçiye varmamak* için zorunlu bir çileydi. Kafa patlatmaktan hoşlanıyor olmamaysa inanamıyordu. Hayatın baharında o baharı yaşamamak. Zaman zaman mutsuz olduğumu düşünüyordu sanki.

Ailenin, müşterilerin karşısında, on yedi yaşına bastığım halde hâlâ hayatımı kazanmıyor olmamın rahatsızlığı, hatta neredeyse mahcubiyeti, etrafımızda o yaştaki kızların hepsi ya dairede ya fabrikada çalışıyor ya da ailelerinin dükkânında tezgâha bakıyordu. Babamsa bana tembel, kendisine de burnu büyük gözüyle bakılmasından çekiniyordu. Özür diler gibi: "Biz hiç zorlamadık, kendi içinden geliyor." İyi öğrendiğimi söylerdi, hiçbir zaman iyi çalıştığımı değil. Çalışmak, sadece ellerle çalışmaktı.

Derslerin onun gözünde gündelik hayatla bir ilgisi yoktu. Yeşillikleri bir tas suyun içinde yıkardı, bu yüzden de çoğu zaman sümüklüböcekler yaprakların üstünde kalırdı. Lise birde öğrendiğim temizlik prensipleri uyarınca, yeşillikleri birkaç kere sudan geçirmeyi önermem kanına dokunmuştu. Bir başka sefer, müşterilerden birinin kamyonuna aldığı bir otostopçuyla İngilizce konuştuğumu gördüğünde şaşkınlıktan dudağı uçuklamıştı. Başka bir ülkeye gitmeden, okulda bir yabancı dil öğrenmiş olmam onu hayrete düşürmüştü.

O dönemde nadiren, fakat kindar bir sıntışla kendini gösteren öfke nöbetleri yaşar oldu. Bir sırdaşlık beni anneme bağlıyordu. Aydan aya çekilen karın ağrıları, hangi sutyenin seçileceği, güzellik ürünleri mevzuları. Annem Rouen'a, Gros-Horloge Caddesi'ne alışverişe, Périer'ye de küçük çatalla pasta yemeye götürüyordu beni. Benim kelimelerimi kullanmaya çalışıyordu, flört, kafadan çatlak, vb. Ona ihtiyacımız yoktu.

Masada durup dururken kavga patlak veriyordu. Hep haklı olduğuma inanıyordum, çünkü o *tartışmayı* bilmiyordu. Yemek yeme ya da konuşma tarzıyla ilgili uyarılarda bulunuyordum. Beni tatile gönderemediği için ona sitem etmekten utanmış olmalıydım, tavırlarını değiştirmeyi istememinse tamamen meşru olduğuna emindim. Belki de başka bir kızının olmasını tercih ederdi.

Bir gün: "Kitaplar, müzik sana göre. Benim *yaşamak* için onlara ihtiyacım yok."

Geri kalan zamanlarda sabırla, sükûnet içinde yaşardı. Okuldan döndüğümde, mutfakta, kafeye açılan kapının yanı başında oturuyor olurdu; kamburunu çıkarmış, kollarını masanın üzerine yaydığı gazetenin iki yanına uzatmış, *Paris-Normandie* okurdu. Kafasını kaldırırdı: "Vay, kızımız gelmiş."

"Karnım zil çalıyor!"

"İyi bir hastalık bu. Canın ne çekiyorsa, istediğin kadar ye."

En azından, beni besleyebildiği için mutluydu. Birbirimize vaktiyle söylediğimiz şeyleri söylüyorduk yine, küçüklüğümde ne konuşuyorduysak yine aynı şeyleri konuşuyorduk, başka bir şey yoktu.

Artık benim için yapabileceği hiçbir şey kalmadığını düşünüyordum. Onun sözlerinin ve fikirlerinin Fransızca ya da felsefe dersinde, sınıf arkadaşlarımın kırmızı kadife koltuklu oturma salonlarında hükmü yoktu. Yazın, odamın açık penceresinden, belledi̇ği toprağı tekdüze bir tempoyla düzleyen küreğinin sesini duyuyordum.

Belki de birbirimize söyleyecek bir şeyimiz kalmadığı için yazıyorum.

Y.'nin merkezinde, geldiğimiz zamanki harabelerin yerinde şimdi krem rengi, alçak binalar, gece boyunca aydınlatılan modern mağazalar vardı. Cumartesi pazar günleri çevredeki bütün gençler ya sokaklarda turluyor ya da kafelerde televizyon seyrediyordu. Mahallenin kadınları merkezdeki büyük gıda dükkânlarında sepetlerini pazar günü için tıka basa dolduruyordu. Babam nihayet dükkânın cephesini bembeyaz sıvayla kaplamış, neon ışıklarına kavuşmuştu; burnu iyi koku alan, öngörü sahibi kafe sahipleriyse daha o zamandan Normandiya usulü dış cephelere, sahte kirişlere, antika lambalara dönmeye başlamıştı. Akşamları masaya yumulup cirosunu hesaplıyordu. "Bize gelmesinler diye neredeyse bedava mal vere-

cekler insanlara." Ne zaman Y.'de yeni bir dükkân açılsa, bisikletine atlayıp şöyle bir bakmaya giderdi.

Tutunmayı başardılar. Mahalle proleterleşti. Banyolu yeni binalara taşınmak için mahalleden ayrılan orta sınıfların yerine dar gelirliler, yeni evli işçiler, sosyal konut sırası bekleyen kalabalık aileler geldi. "Yarın ödeseniz de olur, her gün yüz yüze bakıyoruz şurada." İhtiyarcıklar ölmüştü, onların yerine gelenlerinse eve sarhoş dönmesine izin yoktu. Eskisi kadar neşeli olmayan, daha aceleci ve hesabı ânında ödeyen, ara sıra içen yeni bir müşteri kitlesi türemişti. Artık münasip bir içkili mekân işlettiği duygusu.

Gözetmenlik yaptığım bir yaz kampının sonunda beni almaya gelmişti. Annem uzaktan hu-hu diye bağırınca onları fark etmiştim. Babam kamburunu çıkarmış, güneş yüzünden başını öne eğerek yürüyordu. Saçlarını yeni kestirdiğinden herhalde, hafif kızarmış kulakları kepçe gibi görünüyordu. Kilisenin önünde, kaldırımda bağrışarak dönüşte hangi yoldan gidileceğini konuşuyorlardı. Dışarı çıkmaya alışık olmayan bütün insanlar gibiydiler. Arabaya binince, babamın gözlerinin çevresinde, şakaklarında sarı lekeler olduğunu fark ettim. Hayatımda ilk defa, iki ay boyunca evden uzakta, genç ve özgür bir dünyada yaşamıştım. Babam yaşlanmıştı, gergindi. Artık üniversiteye gitmeye hakkım olmadığı hissine kapılıyordum.

Belli belirsiz bir şey, yemeklerden sonra bir rahatsızlık. Doktor çağırmaktan ödü koptuğundan, kendi kendi-

ne manyezi[1] alıyordu. Nihayet, Rouen'daki uzman doktor röntgen filminde, midesinde hemen alınması gereken bir polip tespit etti. Annemse boşuna evham yaptığını söyleyip duruyordu. Masraf çıkardığı için hissettiği suçluluk duygusu da cabası. (O zamanlar esnaflar sigortadan yararlanamıyordu henüz.) "Aksilik," diyordu.

Ameliyattan sonra mümkün olduğunca az kaldı hastanede, evde kendini yavaş yavaş toparladı. Güçten düşmüştü. Artık ne ağır sandıkları kaldırabiliyor ne de eskisi gibi saatlerce bahçede çalışabiliyordu, yoksa kendini sakatlayabilirdi. Bundan böyle kilerden dükkâna, dükkândan kilere koşturup duran, teslimat sandıklarını, patates çuvallarını taşıyan, iki kat fazla çalışan annemin görüntüsü. Elli dokuz yaşında özgüvenini kaybetti. "Artık hiçbir işe yaramıyorum." Anneme söylüyordu. Belki de birden çok anlam taşıyordu.

Yine de kendini toparlama, duruma alışma arzusu. Rahatına bakmaya çalıştı. Kendini dinliyordu. Yemek korkunç bir şey halini almıştı, rahat hazmediliyorsa faydalı, *midesi kaldırmıyorsa* zararlı. Tavaya atmadan önce bifteği ya da mezgiti koklar olmuştu. Yediğim yoğurtların görüntüsü onu tiksindiriyordu. Kafede ya da aile yemeklerinde, ne yiyip içtiğini anlatıyor, ev yapımı çorbayla hazır çorba vs. hakkında insanlarla tartışıyordu. Altmışlı yaşlardaki herkes bu konuda konuşmaya meraklıydı.

Neredeyse aşeriyor, canı ne çekiyorsa yiyordu. Sucuk, kızarmış karides. Mutluluk umudu, çoğu zaman ilk lokmayla birlikte suya düşüyordu. Aynı zamanda canı hiçbir şey istemiyormuş gibi yapıyordu sürekli, *"yarım* dilim jambon yiyeyim bari", "bana şundan *yarım* bardak

1. Bağırsaklardaki gazı gidermek amacıyla ilaç olarak kullanılan, çok ince zerreler halindeki magnezyum oksit. (Y.N.)

versenize." Şimdi de tuhaf alışkanlıklar, Gauloises kâğıtlarını açıp boşaltıp sonra tütünü büyük bir ihtimamla "Zig-Zag" makinesinde yeniden sarmak gibi.

Pazarları, *paslanmamak* için, bir zamanlar çalıştığı Dieppe ve Fécamp dalgakıranlarında, Seine kıyısı boyunca arabayla gezintiye çıkardı. Elleri vücudunun iki yanında, avuçları kapalı, dışa dönük, bazen arkasında kenetli. Gezinirken ellerini nereye koyacağını, ne yapacağını bir türlü bilemezdi. Akşamleyin, esneyerek yemeği beklerdi. "Pazarları öteki günlerden de yorgun oluyor insan."

Siyaset, özellikle de *nereye varacak bu işin sonu* (Cezayir Savaşı, generallerin darbesi, OAS[1] saldırıları), *koca Charles*'a[2] duyulan yakınlık.

Stajyer öğretmen olarak Rouen'daki öğretmen okuluna girdim. Yemek önüme geliyordu, aşırı besleniyordum, çamaşırlarım yıkanıyordu, elinden her iş gelen bir adam ayakkabıları bile onarıyordu. Her şey tamamen bedavaydı. Babam, insanın her ihtiyacını üstlenen bu sisteme bir tür saygı duyuyordu. Devlet, bana dünya üzerindeki yerimi sunuyordu. Yılın ortasında okuldan ayrılmam onu şaşkına çevirdi. Bu denli güvenceli, neredeyse damızlık gibi bakıldığım bir yeri, özgürlük adına terk etmeme anlam veremedi.

Uzun bir süre Londra'da kaldım. Evden uzakta, soyut bir şefkat haline dönüşmüştü benim için. Kendi hayatımı yaşıyordum. Annem rapor verir gibi çevrede olup bitenleri yazıyordu. Burada havalar soğudu, dua edelim

1. Organisation Armée Secrète (Silahlı Gizli Örgüt), 1961'de kurulan, Cezayir'in bağımsızlığına karşı bombalı, silahlı eylemler yapan faşist bir örgüt. (Ç.N.)

2. Charles de Gaulle kastediliyor. (Y.N.)

de uzun sürmesin. Pazar günü Granville'deki ahbapları ziyarete gittik. X ana altmışında öldü, hiç de ihtiyar sayılmazdı. Ona halihazırda zahmetli gelen bir dilde ve ifadelerle yazarken nasıl espri yapacağını bilemiyordu. Konuştuğu gibi yazmaksa muhtemelen daha da zor gelirdi, bunu hiç öğrenemedi. Babam mektubun altına imza atıyordu. Ben de onlara yine aynı şekilde ne yapıp ettiğimi yazıyordum. Üsluba şöyle ya da böyle özen göstermemi onlarla arama mesafe koyma arayışı olarak göreceklerdi.

Geri geldim, yine gittim. Rouen'da edebiyat lisansına başlamıştım. Annem ve babam birbirlerini daha az hırpalıyorlardı, sadece o bildik hırçın sözler, "Senin yüzünden yine Orangina'yı[1] kaçıracağız", "Kilisede bu kadar takıldığına göre rahibe anlatacak çok şeyin var anlaşılan", alışkanlık. Evin ve dükkânın doğru düzgün gözükmesi için hâlâ çeşitli projeleri vardı, ama yeni müşterileri çekmek için gereken değişikliklere gittikçe daha az kalkışıyordu. Merkezdeki o beyaz dükkânlardaki garson kızları, *ne biçim kılık bu böyle* bakışıyla korkutup kaçırmakla yetiniyordu. Hırsı kalmamıştı. Dükkânın kendisiyle birlikte yok olacağını kabullenmişti.

Şimdi *hayattan biraz istifade etmeye* karar vermişti. Daha geç kalkıyordu, annemden sonra; kafede, bahçede ağır ağır çalışıyordu, gazeteyi baştan sona okuyordu, herkesle uzun uzun sohbet ediyordu. Ölüm, imalarla, özdeyişler şeklinde, bizi bekleyen sonu hepimiz biliyoruz. Ne zaman eve gelsem, annem: "Baksana babana, keyfi kekâ!"

Yaz sonunda, eylülde, mutfak penceresinin üzerindeki yabanarılarını mendiliyle yakalıyor, daha o mevsim-

1. Portakallı gazoz. (Ç.N.)

de yanmaya başlayan sobanın üstüne atıyordu. Arılar sıçraya sıçraya tüterek ölüyordu.

Ne tasa ne sevinç, tuhaf ve gerçekdışı bir hayat sürmemi kabullendi: Yirmi yaşını geçti, hâlâ okul sıralarında. "Öğretmen olmak için okuyor." Ne okuduğumu müşteriler sormuyordu, o da zaten hiçbir zaman hatırlamıyordu, mühim olan tek şey unvandı. "Modern edebiyat" onun için bir anlam ifade etmiyordu, matematik ya da İspanyolca olsaydı belki bir derece... Hâlâ fazla ayrıcalıklı görüleceğimden, beni böyle teşvik ettikleri için insanların bizi zengin sanacaklarından endişe duyuyordu. Ama aynı zamanda, burslu olduğumu söylemeye de cesaret edemiyordu, bu kez de kolumu kıpırdatmadan devletten para aldığım için fazla şanslı oldukları düşünülebilirdi. Daima imrenme ve kıskançlığın hedefi olma kaygısı. Belki de toplumsal konumunun en kendine has emarelerinden biri. Bazen, pazar günü sabaha karşı onlara gidiyor, akşama kadar uyuyordum. Tek bir söz etmiyor, hatta neredeyse beni takdir ediyorlardı, genç bir kız pekâlâ *akıllı uslu* eğlenebilir, her şeye karşın normal olduğumun kanıtı gibi. Ya da içine girilmez, entelektüel ve burjuva dünyanın ideal bir tasviri. Bir işçinin kızı hamile kalıp evlendiğinde bunu bütün mahalle bilirdi.

Yaz tatillerinde, üniversiteden birkaç arkadaşımı, "mühim olan insanın kalbi" diyen *önyargısız* kızları Y.'ye davet ederdim. Ailesine tepeden bakılacağını tahmin eden herkes gibi ben de onları peşinen bilgilendirirdim: "Bilirsin işte, bizimkiler *mütevazı* insanlardır." Babam, son derece iyi yetiştirilmiş bu genç kızları ağırlamaktan çok mutlu oluyordu, onlarla uzun uzun sohbet ediyor, neza-

ketsiz davranmamak için susup kenara çekilmiyor, arkadaşlarımla ilgili her şeye candan bir alaka gösteriyordu. Yemekte ne olduğu endişe kaynağıydı, *"Matmazel* Geneviève domates sever mi acaba?" Kendini paralıyordu. Ben bu arkadaşlardan birinin evine gittiğimde, varlığımın herhangi bir değişikliğe yol açmadığı yaşam tarzlarını paylaşmama doğal olarak izin veriliyordu. Onların yabancı bakışlardan çekinmeyen dünyalarına giriyordum, bu dünya bana açılmıştı, çünkü kendi dünyama özgü tavırları, fikirleri ve zevkleri geride bırakmıştım. Babamsa o ortamlarda gayet sıradan bir ziyaret olarak görülen şeyi adeta bir şölene çevirerek arkadaşlarımı onurlandırmak ve yol yordam bilen biri gibi gözükmek istiyordu. Özellikle bir aşağılık duygusunu açığa vuruyordu, kızlar da mesela, "Günaydın efendim, *n'aber?"* gibi laflarla istemeden de olsa bunu görüyorlardı.

Bir gün, gurur dolu bakışlarla: "Seni hiç mahcup etmedim."

Bir yazın sonunda, çıktığım bir siyaset bilimi öğrencisini eve *getirdim*. Erkek arkadaşların özgürce girip çıktığı modern, varlıklı çevrelerde çoktan silinmiş bir ritüel, aile içine girme hakkı tanıyan gösterişli tören. Babam bu genç adamı ağırlamak için kravat taktı, mavi iş tulumunu çıkarıp pazar günleri giydiği pantolonunu giydi. Sevinçten etekleri zil çalıyordu, müstakbel kocamı oğlu olarak görebileceğinden, aralarındaki eğitim farkının ötesinde, onunla erkek erkeğe bir ortaklıkları olduğundan emindi. Ona bahçesini, tek başına, kendi elleriyle yaptığı garajını gösterdi. Kızını seven bu oğlan tarafından değerinin teslim edileceği umuduyla yapmayı becerdiği şeyleri sergiliyordu. Oğlana gelince, *iyi aile çocuğu* olmak yeterliydi, annemle babamın en çok takdir ettiği nitelik buydu, bu onlara hayatta elde edilmesi en zor şeylerden biri gibi

geliyordu. Bir işçinin oğlu olsaydı yapacaklarının aksine, yürekli bir insan olup olmadığını, içki içip içmediğini öğrenmeye kalkışmadılar. Bilginin ve oturup kalkmayı bilmenin içsel, doğuştan gelen mükemmelliğin işareti olduğuna dair o derin inanç.

Belki de yıllardan beri beklenen bir şey, eksilen bir dert. Artık *herhangi birisine varmayacağımdan* ya da *kafadan çatlak* olmayacağımdan emin. Kendisini damadından ayıran kültür ve güç açığını sonsuz bir cömertlikle telafi etmeyi arzulayarak, tasarruflarının genç evlilerin hayatına katkıda bulunmasını istedi. "Bizim artık fazla bir şeye ihtiyacımız yok."

Seine Nehri'ne bakan, manzaralı bir lokantadaki düğün yemeğinde başını hafif arkaya atmış, iki eli dizlerinin üstüne serili peçetesinin üzerinde oturuyor ve belli belirsiz gülümsüyor, yemeği beklerken sıkılan bütün herkes gibi. Bu gülümseme aynı zamanda, bugün buradaki her şey çok iyi anlamına geliyor. Ismarlama diktirdiği lacivert çizgili takım elbise, ilk defa kol düğmeleri olan beyaz bir gömlek var üstünde. Hafızadan çekilmiş bir anlık bir sahne. Gülüşüp dururken, onun eğlenmediğinden emin, bir an başımı o tarafa çevirmiştim.

Sonrasında, bizi sadece uzaktan uzağa gördü.

Kocamın idari bir görevde olduğu Alpler'de, turistik bir şehirde oturuyorduk. Duvarları çuval beziyle kaplıyor, aperitif olarak viski ikram ediyor, radyoda klasik müzik programları dinliyorduk. Kapıcıyla nezaketen iki çift laf ediyorduk. Dünyanın, ötekini sadece bir dekor olarak gören bu yarısına süzülmüştüm. Annem mektup yazıyordu.

Onları ziyarete gitmemizi söylemeye cesaret edemediğinden, dinlenmek için buraya gelebilirsiniz diyordu. Ben tek başıma gidiyordum, damatlarının ilgisizliğinin gerçek nedenlerinden, onunla benim aramda dile getirilmeyen ve öylece kabullendiğim nedenlerden bahsetmiyordum. İmtiyazlı bir burjuva ailenin çocuğu olarak doğmuş ve daima "müstehzi" bir adam, bu *iyi yürekli insanların* muhabbetinden ne kadar keyif alabilirdi? Tamam, nezaketlerini o da kabul ediyordu, ama bu asla onun gözündeki en temel eksikliği, soyut sohbetleri telafi etmeye yetmiyordu. Onun ailesinde, örneğin, bir bardak kırılsa, birinin ağzından derhal, "Dokunayım demeyin, kırıldı!" (Sully Prud'homme'un bir dizesi) sözü dökülüverirdi.

Paris treninden beni karşılamaya hep annem gelir, çıkıştaki parmaklıkların orada beklerdi. Valizimi zorla elimden alırdı: "Sana göre fazla ağır, sen alışık değilsin." Bakkalda, babamın beni alelacele öpmek için bir saniyeliğine hizmet etmeyi bıraktığı bir-iki kişi olurdu. Mutfakta otururdum, onlar ayakta dururdu, annem merdivenin başucunda, babam kafeye açılan kapının kenarına dayanmış. O saatte masalara, tezgâhın üzerindeki bardaklara güneş vururdu, bazen ışık huzmesinin içinde, konuşmalarımıza kulak kabartan bir müşteri. Uzaktayken, annemle babamı sözlerinden, hareketlerinden arındırmışım, haşmetli bedenler. Yeniden, kaba saba konuşmalarını, "e"leri yayarak telaffuz edişlerini işitiyorum. Onları yine her zaman oldukları gibi buluyorum, şimdi bana gayet doğal gelen doğru dilden, "ölçülü" duruştan yoksun. Kendi kendimden sıyrılmış gibi hissediyordum.

Çantamdan ona getirdiğim hediyeyi çıkarıyorum. Keyifle paketi açıyor. Bir tıraş losyonu. Tedirginlik, gülüşme-

ler, ne işe yarar bu? Sonra, "Nonoş gibi kokacağım!" Ama süreceğine söz veriyor. Kötü hediye, gülünç sahne. Eskiden olduğu gibi ağlayasım geliyor, "Demek ki asla değişmeyecek!"

Mahalledekilerden bahsediyoruz, evlenenler, ölenler, Y.'den ayrılanlar. Ben de evimizi, Louis-Philippe çalışma masasını, kırmızı kadife koltukları, hi-fi müzik setini anlatıyorum. Kısa sürede dinlemez oluyor. Kendisinin bilmediği bir lüksten yararlanmam için yetiştirmişti beni, mutluydu, ama antika komodin ya da Dunlopillo yatak onun gözünde başarımı teyit etmekten başka bir anlam taşımıyordu. Sık sık, kısa yoldan: "E tabii, hepsini hak ettiniz."

Hiçbir zaman yeterince uzun kalmıyordum. Kocam için bir şişe konyak veriyordu. "Tabii, tabii bir dahaki sefere o da gelir." Hiçbir şeyi açık etmemenin gururu, *kol kırılır yen içinde kalır.*

Y.'de, işçi sınıfından tüm müşterileri kendine çeken ilk süpermarket açıldı, nihayet kimseyle muhatap olmadan alışveriş yapılabilecekti. Yine de şehirden gelirken unutulan bir paket kahve, çiğ krema ya da okula giderken birkaç atıştırmalık için küçük bakkal dükkânının kapısını aşındırmaya devam ediyorlardı. Babam dükkânı satmayı aklından geçirmeye başladı. Vaktiyle burayla birlikte almak zorunda kaldıkları bitişikteki eve taşınırlardı, iki oda, mutfak, mahzen. İyi şarap ve konserveler getirtirdi. Taze yumurta için birkaç tavuk yetiştirirdi. Bizi görmeye Haute-Savoie'ya gelirlerdi. Daha şimdiden, altmış beş yaşında sigorta hakkı olmasından hoşnuttu. Eczaneden döndüğünde, masaya oturup büyük bir mutlulukla ilaç kutularının kupürlerini yapıştırıyordu.

Hayatı gittikçe daha çok seviyordu.

Bu anlatıyı yazmaya başladığım kasım ayından bu yana birkaç ay geçti. Çok zamanımı aldı, çünkü benim için unutulmuş olayları gün ışığına çıkarmak, sıfırdan uydurmak kadar kolay değil. Hafıza direniyor. Eski bir dükkânın çıngırak sesinde, içi geçmiş kavun kokusunun çağrışımında beliriveren Y.'deki yaz tatillerime, kendi görüntüme bel bağlayamazdım. Gökyüzünün renginin, yakınlardaki Oise Nehri'ne vuran kavak yansımalarının bana öğreteceği bir şey yoktu. Bekleme odalarında oturan ve sıkılan insanların tavırlarında, çocuklarına seslenişlerinde, tren istasyonlarındaki vedalaşmalarda babamın yüzünü aradım. Orada burada rastladığım, adını sanını bilmediğim, hiç farkında olmadan gücün ya da ezilmişliğin belirtilerini taşıyan insanlarda, onun konumunun unutulan gerçekliğini yeniden buldum.

İlkbahar gelmedi bir türlü, kasımdan beri hiç değişmeyen, serin ve yağmurlu, kışın ortalarında biraz daha soğuyan havalarda eve kapanmış gibi hissediyordum. Kitabımın sonunu düşünmüyordum. Şimdi yaklaştığını biliyorum. Haziranın başında sıcaklar bastırdı. Sabahın kokusundan havanın iyi olacağı anlaşılıyor. Yakında yazacak bir şeyim kalmayacak. Son sayfaları geciktirmeyi isterdim, hep önümde dursalar keşke. Ama çok fazla geriye dönmek, orayı burayı düzeltmek, birkaç olgu eklemek ya da hatta mutluluk neredeydi diye sormak bile mümkün değil artık. Sabah trenine bineceğim ve her zaman olduğu gibi ancak akşama oraya varacağım. Bu sefer onlara iki buçuk yaşındaki torunlarını götürüyorum.

Annem çıkış parmaklıklarının orada bekliyordu, beyaz bluzunun üzerine geçirdiği tayyörünün ceketi ve düğünümden sonra boyamayı bıraktığı saçlarının üzerinde bir eşarp. Şaşkın ve yorgunluktan çıtı çıkmayan çocuk, bu bitmek tükenmek bilmeyen yolculuğun sonunda annemin onu öpmesine ve elinden tutup götürmesine ses etmedi. Sıcaklık biraz olsun azalmıştı. Annem hep kısa ve acele adımlarla yürür. Birden yavaşlayıp neşeyle bağırdı: "Yanımızda küçük beyefendi olduğunu unuttuk, görüyor musun!" Babam bizi mutfakta bekliyordu. Yaşlanmış gibi görünmedi gözüme. Annem, torununun şerefine önceki gün berbere gittiğini söyledi. Karmakarışık, gürültülü patırtılı bir sahne, nidalar, çocuğa sorulan ve cevabı beklenmeyen sorular, kendi aralarında atışmalar, yavrucağı yormasana, nihayet mutluluk. *Hani neredeymiş benim yavrucuğum* diye saklambaç oynadılar. Annem onu şeker kavanozlarına götürdü. Babam da bahçedeki çilekleri, sonra da tavşanları ve ördekleri göstermeye. Torunlarını tamamen ele geçiriyor, onunla ilgili tüm kararları kendileri veriyorlardı, sanki ben hâlâ bir çocuğa bakamayan küçük bir kızmışım gibi. Öğle uykusuna yatırmak, şeker yedirmemek gibi, çocuk yetiştirme konusunda benim gerekli gördüğüm kuralları kuşkuyla karşılıyorlardı. Pencerenin kenarındaki masada dördümüz beraber yemek yiyorduk, çocuk benim kucağımda. Huzurlu güzel bir akşam, özgürlüğe kavuşma ânı gibi.

Eski odam gündüzün sıcaklığını içine çekmiş. Benimkinin yanına, küçük beyefendi için küçük bir yatak koymuşlardı. Bir süre kitap okumaya çalıştıktan sonra, ancak sabahın ikisine doğru uyuyabildim. Fişe takar takmaz, başucu lambasının kordonu kıvılcımlar saçarak karardı, ampul söndü. Mermer altlıklı, bacaklarını büküp oturmuş bakır bir tavşanın üzerine yerleştirilmiş küre şeklinde bir lambaydı. Bir zamanlar bana çok güzel geliyordu. Aradan

geçen onca zamanda aşınmış olmalıydı. Evde hiçbir şey tamir ettirilmezdi, eşyalara karşı kayıtsızlık.

Şimdi, bir başka zaman.

Geç kalktım. Yan odada annem alçak sesle babamla konuşuyordu. Sabaha karşı babamın kustuğunu söyledi bana, tuvalet kovasına bile yetişememiş. Dün öğle yemeğindeki tavuğu çıkardığı için annem hazımsızlıktan şüpheleniyordu. Babam en çok annemin yeri temizleyip temizlemediğini dert ediyor, göğsünde bir yerin ağrıdığından şikâyet ediyordu. Sesi değişmiş gibi geldi bana. Küçük beyefendi yanına gittiğinde, kıpırdamadan öylece sırtüstü yatmaya devam etti.

Doktor dosdoğru yatak odasına çıktı. Annem aşağıda müşterilerle ilgileniyordu. Sonra doktorun yanına gitti ve ikisi birlikte mutfağa indiler. Merdivenin eşiğinde, doktor Rouen'daki devlet hastanesine kaldırılması gerektiğini fısıldadı. Annem birden çözüldü. En başından beri bana, "Hep midesine dokunan şeyleri yemek istiyor," diyordu. Babama ise suyunu verirken: "Biliyorsun, miden hassas." Başında fark edemediğimiz hastalığın ciddiyetini reddederek, olup biteni anlamaz bir halde, doktorun muayene sırasında kullandığı temiz peçeteyi çekiştirip duruyordu. Doktor sözüne devam etti, karar vermek için bu akşamı bekleyebilirdik, belki de basit bir ateş nöbetiydi.

İlaçları almaya gittim. Ağır bir gün olacağı belliydi. Eczacı tanıdı beni. Geçen seneki son ziyaretime göre sokaklarda biraz daha fazla araba vardı. Burada her şey tıpkı çocukluğumdaki gibiydi, öylesine aynıydı ki babamın hakikaten hasta olduğunu idrak edemiyordum. Türlü yapmak için sebze aldım. Müşteriler patronu göremedikleri için endişelenmişlerdi, bu güzelim havada nasıl hâlâ

kalkmamıştı. Rahatsızlığına, kendi durumlarını kanıt olarak göstererek, basit sebepler buluyorlardı, "dün hava en az 40 derece vardı, ben de onun kadar bahçede dursaydım kesin düşüp bayılırdım" ya da "bu sıcakta insan kendini iyi hissetmiyor ki, dün ağzıma bir lokma koymadım". Annem gibi, onlar da babamın doğaya uymayı reddettiği, delikanlı gibi davranmaya çalıştığı için hastalandığını düşünüyorlardı, cezasını çekiyordu, bir daha öyle davranmamalıydı.

Öğle uykusu saatinde, yatağın yanından geçerken çocuk sordu: "Amca neden uyuyor?"

Annem iki müşteri arasında sürekli yukarı çıkıyordu. Dükkânın çıngırağının her çalışında, eskiden olduğu gibi, inip servis yapması için, "Gelen var!" diye sesleniyordum. Babam sadece su içebiliyordu, ama durumu ağırlaşmamıştı. Akşamleyin, doktor bir daha hastane lafı etmedi.

Ertesi gün, annem ya da ben kendini nasıl hissettiğini sorduğumuzda sinirlenerek iç çekiyor ya da iki gündür bir şey yemediğinden şikâyet ediyordu. Doktor bu sefer onunla ilgili tek bir espri yapmadı, âdeti olduğu üzere "aksi sıpa" demedi. Öyle sanıyorum ki, merdivenlerden aşağı her inişinde ondan bunu ya da başka bir şaka bekliyordum. Akşam, başı öne eğik, gözlerini kaldırmadan mırıldandı annem: "Bu hastalığın sonu nereye varacak bilmiyorum." Babamın muhtemel ölümünü henüz ağzına almamıştı. Önceki günden beri, yemeklerimizi beraber yiyor, hastalıktan söz etmeden çocukla meşgul oluyorduk. "Göreceğiz," diye cevap verdim. On sekizime yaklaşırken, zaman zaman bana, "Başına bir *talihsizlik* gelirse... ne yapmak zorunda kalacağını biliyorsun," derdi. Talihsizliğin ne olduğunu belirtmeye gerek yoktu, asla kelimeyi telaffuz etmeden ikimiz de neyi kastettiğini biliyorduk, hamile kalmak.

Cumayı cumartesiye bağlayan gece, babam derinden ve kesik kesik solumaya başladı. Sonra, nefes almaktan farklı, güçlü ve kesintisiz bir hırıltı çıkmaya başladı. Korkunçtu, ciğerlerinden mi yoksa bağırsaklarından mı geldiği anlaşılmıyordu, sanki bütün iç organları birbiriyle irtibat halindeydi. Doktor ona sakinleştirici bir iğne yaptı. Biraz yatıştı. Öğleden sonra, ütülenmiş çamaşırları dolaba yerleştirdim. Meraktan, pembe pazen bir örtüyü çıkarıp yatağın kenarında açtım. O an, ne yaptığıma bakmak için doğruldu ve yeni sesiyle, "Döşeğinin kılıfını değiştirmek için yaptırdı onu annen," dedi. Döşeği göstermek için yorganı çekti. Hastalığının başından bu yana ilk defa etrafındaki bir şeyle ilgileniyordu. Bu anı hatırladığımda, henüz hiçbir şeyin yitip gitmediği hissine kapılıyorum, fakat o kadar da hasta olmadığını göstermek için sarf ettiği bu sözler, dünyaya asılmak için gösterdiği bu gayret tam da uzaklaşmakta olduğunun işaretiydi.

Ondan sonra, bir daha hiç konuşmadı benimle. Bilinci tamamen yerindeydi, rahibe iğne için geldiğinde yan dönüyor, annem ağrısı var mı, susadı mı diye sorduğunda evet ya da hayır diye cevap veriyordu. Arada sırada, sanki iyileşmenin anahtarı oradaymış da birileri vermeyi reddediyormuş gibi itiraz ediyordu, "hiç değilse yemek yiyebilseydim bari". Kaç günden beri ağzına lokma girmediğini hesaplamayı bırakmıştı artık. Annem her defasında aynı sözü tekrarlıyordu, "biraz diyetten bir zarar gelmez". Çocuk bahçede oynuyordu. Bir yandan Simone de Beauvoir'ın *Mandarinler*'ini okumaya çalışırken, bir yandan da ona göz kulak oluyordum. Kendimi okumaya veremiyordum, bu kalın kitabın belli bir sayfasına geldiğimde babam artık yaşamıyor olacaktı. Müşteriler sürekli onun durumunu soruyordu. Tam olarak nesi olduğunu öğrenmek istiyorlardı, enfarktüs mü geçirmişti, güneş mi çarpmıştı, annemin muğlak cevapları kuşkulanmalarına

yol açıyor, onlardan bir şey sakladığımızı düşünüyorlardı. Bizim için hastalığın adının önemi kalmamıştı.

Pazar sabahı, suskunluklarla kesilen bir ezginin mırıltısıyla uyandım. Son kutsal yağ duası. Olabilecek en müstehcen şey, başımı yastığa gömdüm. Annem sabah ayini çıkışında başrahibi yakalamak için erkenden kalkmış olmalıydı.

Daha sonra, annem aşağıda müşterilere bakarken bir ara onun yanına çıktım. Başı öne eğik, yatağının kenarına oturmuş halde buldum onu, umutsuzlukla yatağın yanındaki sandalyeye dikmişti gözlerini. İleri doğru uzattığı elinde boş bardağı vardı. Eli zangır zangır titriyordu. Bardağı sandalyenin üzerine koymak istediğini hemen anlayamadım. Bitmez tükenmez saniyeler boyunca eline baktım. Umutsuz haline. Nihayet bardağı aldım ve bacaklarını yatağın üzerine yerleştirerek onu yeniden yatırdım. "Bu kadarını yapabilirim" ya da "bunu yapabilecek kadar büyüdüm". Ona hakikaten bakmaya cesaret ettim. Yüzü zihnimde yer etmiş olan her zamanki görüntüsünü belli belirsiz hatırlatıyordu. Takma dişlerinin – onları çıkarmayı kabul etmemişti– çevresinde, dişetlerinin üstünde dudakları büzüşmüştü. Dinî okulun müdiresinin bize yataklarının başucunda bağıra çağıra Noel şarkıları söylettiği, düşkünlerevindeki yatağa düşmüş ihtiyarlardan biri gibi olmuştu. Yine de bu halde bile, bana uzun süre yaşayabilirmiş gibi gelmişti.

Öğlen yarımda çocuğu yatırdım. Uykusu yoktu, yaylı yatağın üstünde zıplayıp duruyordu. Babam, gözleri fal taşı gibi açık, zorlukla nefes alıyordu. Annem her pazar olduğu gibi, kafeyi ve bakkalı saat bire doğru kapadı. Ben bulaşıkları yıkarken, teyzemle kocası geldi. Yukarı çıkıp babamı gördükten sonra mutfağa yerleştiler. Onlara kahve ikram ettim. Annemin yukarıda yavaş yavaş yürüdüğünü, merdivenleri inmeye başladığını işittim. Hiç

de âdeti olmayan yavaş adımlarına rağmen, kahvesini içmeye geldiğini sandım. Tam merdivenin dönemecinde, usulca, "Bitti," dedi.

Dükkân artık yok. Eski tarz dış cephesi, tül perdeleriyle bir ev şimdi orası. Şehir merkezinin yakınında bir stüdyoda yaşayan annemin ayrılışıyla ticarethane sona erdi. Kocasının mezarına güzel bir mermer mezar taşı diktirdi. A... D... 1899-1967. Sade ve bakım gerektirmiyor.

İçine girdiğim burjuva ve kültürlü dünyanın eşiğinde bırakmak zorunda kaldığım mirası gün ışığına çıkarma işini bitirdim.

On iki yaşındayken, bir pazar, ayinden sonra, babamla birlikte belediye binasının geniş merdivenlerini tırmandım. Belediye kütüphanesinin kapısını aradık. Daha önce oraya hiç gitmemiştik. Sevinçten deliye dönmüştüm. Kapının arkasından en ufak bir ses gelmiyordu. Babam yine de kapıyı itti. İçeride çıt çıkmıyordu, kiliseden bile daha sessiz, parke gıcırdıyordu ve hepsinden öte, o tuhaf, eski koku. Güneş ışınlarını kesen çok yüksek bir tezgâhın arkasındaki iki adam kendilerine doğru yaklaşmamızı izliyordu. Babam soruyu sormayı bana bıraktı: "Ödünç kitap almak istiyorduk da." Adamlardan biri hemen: "Ne tür kitaplar istiyorsunuz?" Evdeyken, ne istediğimizi önceden bilmemiz ve kitap adlarını bisküvi markaları gibi kolayca söyleyebilmemiz gerektiği aklımı-

za gelmemişti. Bizim yerimize seçtiler, benim için Prosper Mérimée'nin *Colomba*'sı, babam için hafif bir Maupassant romanı. Kütüphaneye bir daha gitmedik. Kitapları, muhtemelen gecikmeli olarak, annem götürüp iade etmek zorunda kaldı.

Beni bisikletiyle evden okula götürürdü. Yağmurun ve güneşin altında beni bir kıyıdan ötekine geçiren sandalcı.

Belki de en büyük gururu, hatta varoluşunun sebebi: Onu hor gören dünyaya ait olmam.

Şarkı söylerdi: *Şu kürekler, bizi döndürüp duran...*

Bir kitabın adı geliyor aklıma, *l'Expérience des limites.*[1] İlk sayfaları okurken kapıldığım yılgınlığı hatırlıyorum, metafizik ve edebiyattan başka bir şey değildi konu.

Yazdığım bütün zaman süresince, bir yandan da öğrencilerin ödevlerini kontrol ediyor, makale yazımını öğretiyordum, çünkü bana bunun için para veriyorlardı. Bu fikir oyunları bende *lüksle* aynı duyguyu, gerçekdışılık duygusu, ağlama arzusu uyandırıyordu.

1. Tam adı *L'Écriture et l'Expérience des limites* (Yazı ve Sınırların Deneyimi) olan Philippe Sollers kitabı. (Ç.N.)

Geçen seneydi, ekim ayında, alışveriş arabasıyla kuyrukta beklerken, kasiyer kız tanıdık geldi gözüme, eski bir öğrenci. Yani beş ya da altı yıl önce öğrencim olduğunu hatırladım. Ne adını ne de onu hangi sınıfta okuttuğumu çıkarabiliyordum. Sıra bana geldiğinde, bir şey söylemiş olmak için, "Nasılsınız? Buradan memnun musunuz?" diye sordum. Evet evet diye cevap verdi. Sonra, konserve kutularını ve içecekleri kasadan geçirirken tedirgin bir şekilde, "Teknik okulu yürütemedim," dedi. Hangi dalı seçtiğini hâlâ hatırladığımı sanıyordu. Ama ben onun niçin teknik okula yönlendirildiğini, hangi branşta olduğunu unutmuştum. Ona, "Hoşça kal" dedim. Bir sonraki müşteriye geçmişti bile, sol eliyle ürünleri alıyor, sağ eliyle de bakmadan tuşlara basıyordu.

Kasım 1982 - Haziran 1983